

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
«ОДЕСЬКА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ»**

КРУСЯН Анжеліка Романівна

УДК 342(477)

**СУЧАСНИЙ УКРАЇНСЬКИЙ КОНСТИТУЦІОНАЛІЗМ:
ТЕОРІЯ І ПРАКТИКА**

Спеціальність 12.00.02 – конституційне право;
муніципальне право

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора юридичних наук

Одеса – 2010

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті «Одеська юридична академія» Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант доктор юридичних наук, професор,
Заслужений діяч науки і техніки України
ОРЗІХ Марко Пилипович,
Національний університет «Одеська
юридична академія»,
завідувач кафедри конституційного права

Офіційні опоненти: доктор юридичних наук, професор,
академік НАН України,
академік НАПрН України,
Заслужений діяч науки і техніки України
ШЕМШУЧЕНКО Юрій Сергійович,
Інститут держави і права імені В. М. Корецького
НАН України, директор інституту,
завідувач відділу конституційного права
та місцевого самоврядування;

доктор юридичних наук, професор
ГЕОРГІЦА Аурел Зиновійович,
Чернівецький національний університет
імені Юрія Федьковича,
завідувач кафедри міжнародного права;

доктор юридичних наук, професор,
Заслужений юрист України
МАРЦЕЛЯК Олег Володимирович,
Харківський національний університет
внутрішніх справ,
начальник навчально-наукового інституту
підготовки фахівців міліції громадської безпеки

Захист відбудеться 24 грудня 2010 р. о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.01 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Фонтанська дорога, 23.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: м. Одеса, вул. С. Варламова, 2.

Автореферат розісланий 19 листопада 2010 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л.Р. Біла-Тіунова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Визначальна роль і значення для державотворення та правотворення в Україні конституційних цінностей і пріоритетів, принципів верховенства права, демократизму, конституційної законності, визнання людини найвищою соціальною цінністю як основних орієнтирів, що зумовлюють сутність та спрямованість розвитку сучасного суспільства, обумовили звернення до проблематики конституціоналізму.

Світове співтовариство має досить багатий досвід формування ідеології конституціоналізму. В Україні конституціоналізм є порівняно новим явищем, що характеризується науково-практичною невизначеністю його сучасного змісту, та, маючи певні історичні витоки, знаходиться у стадії свого теоретичного формування та практичного втілення в сучасні конституційно-правові реалії.

Процеси політико-правового реформування в Україні спричиняють потребу створення науково-практичної парадигми сучасного українського конституціоналізму, впровадження його функціонального механізму в конституційну дійсність, що визначає актуальність і нагальну теоретичну та практичну необхідність дослідження сучасного українського конституціоналізму.

Конституціоналізм як конституційно-правова цінність є ідейним та інституціональним антиподом необмеженої всюдозволеності публічної влади. Звідси, систему сучасного українського конституціоналізму спрямовано на обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав та інтересів людини і громадянина для досягнення (визнання, забезпечення, захисту) конституційно-правової свободи людини. У зв'язку з цим актуалізуються проблеми ефективізації механізму «стримувань і противаг» у системі поділу державної влади, а також організації публічної влади на місцях, зокрема через удосконалення місцевого самоврядування як фактора, що стримує виконавчу владу на рівні місцевого управління, та як дієвого інституту громадянського суспільства, формування якого є необхідною соціальною передумовою конституціоналізму.

Втім в Україні ще не створено необхідних соціально-правових передумов конституціоналізму, не існує відповідних концепту конституціоналізму організації та механізму функціонування публічної влади (державної та публічно-самоврядної), не є ефективним механізм забезпечення та охорони конституційного правопорядку, прав та свобод людини і громадянина.

Актуальність дослідження обумовлена й тим, що у вітчизняній науці конституційного права науково-теоретичний аналіз проблеми конституціоналізму, як правило, поширюється на елементи змісту конституціоналізму, окремі інституціональні складові його системи або має історичний характер.

Спеціально теорія та історія конституціоналізму в Україні досліджувалася такими вітчизняними ученими, як: А. З. Георгіца, В. М. Кампо, О. М. Мироненко, М. П. Орзіх, І. Є. Словська, Н. В. Стецюк, П. Б. Стецюк, В. М. Шаповал, С. В. Шевчук, Ю. С. Шемшученко. До окремих проблем формування та теорії конституціоналізму звертаються у своїх

дослідженнях такі вітчизняні та зарубіжні вчені: Е. Барендт, Н. О. Боброва, М. С. Бондар, Л. Генкін, С. П. Головатий, М. О. Давидова, В. С. Журавський, В. Т. Кабишев, М. І. Козюбра, І. О. Кравець, О. Є. Кутафін, С. Маклвейн, О. В. Марцеляк, А. М. Медушевський, В. Ф. Мелашенко, П. А. Оль, В. Б. Пастухов, С. Ю. Поярков, Ю. В. Пуздрач, А. О. Селіванов, Ю. О. Тихомиров, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, А. Шайо, К. Л. Шеппелі та ін.

Втім комплексно проблеми теорії і практики сучасного українського конституціоналізму у вітчизняній науці конституційного права ще не досліджувалися.

Наведене дає підстави зробити висновок щодо актуальності, наукової новизни та доцільності дисертаційного дослідження для розвитку вітчизняної конституційно-правової науки та практики.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дисертаційного дослідження пов'язаний із планом наукових досліджень Одеської національної юридичної академії «Традиції та новачії у сучасній українській державності і правовому житті» (державний реєстраційний номер 0106U004970). Дисертація виконана як розділ науково-дослідницької роботи кафедри конституційного права за темою «Конституційна модернізація та реформування України».

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційного дослідження є розроблення науково-практичної парадигми сучасного українського конституціоналізму з урахуванням сучасних умов вітчизняної конституційно-правової практики.

Визначена мета зумовила постановку та вирішення таких завдань:

розкрити генезис науково-практичної парадигми конституціоналізму;

встановити та розкрити сутність конституціоналізму та запропонувати його визначення;

визначити структуру системи сучасного українського конституціоналізму;

довести необхідність та достатність сукупності таких елементів змісту конституціоналізму, як конституція та конституційне законодавство, конституційні правовідносини, конституційна правосвідомість і конституційний правопорядок;

установити та розкрити принципи сучасного українського конституціоналізму;

обґрунтувати та визначити конституційно-правову свободу людини як мету сучасного українського конституціоналізму;

визначити та розкрити соціально-правові передумови сучасного українського конституціоналізму;

аргументувати роль і значення закону, зокрема конституційного закону, в інституціонально-нормативній системі сучасного українського конституціоналізму;

надати характеристику публічній владі як інституціональній складовій сучасного українського конституціоналізму з обґрунтуванням механізму її обмеження (самообмеження) на користь інтересів громадянського суспільства, прав та свобод людини;

запропонувати функціональний механізм сучасного українського конституціоналізму;

надати наукову оцінку існуючій конституційно-правовій практиці та визначити основні напрямки здійснення конституційного реформування та конституційно-правового забезпечення політичної реформи в контексті становлення та еволюційного розвитку системи сучасного українського конституціоналізму.

Об'єктом дослідження є теорія конституціоналізму та сучасна вітчизняна (українська) політико-правова реальність.

Предметом дослідження є теорія та практика сучасного українського конституціоналізму в їх нерозривному взаємозв'язку та взаємообумовленості.

Методи дослідження. Методологічну основу дослідження становить система взаємопов'язаних концептуальних принципів (антропологізму, пізнаваності, істинності та об'єктивності наукового пізнання, єдності теорії і практики, детермінізму), методологічних підходів (напрямів) та методів (філософсько-світоглядних, загальнонаукових, приватно-наукових), що дозволяють всебічно та комплексно дослідити та пізнати теорію і практику сучасного українського конституціоналізму. Філософською світоглядною основою такого пізнання є діалектика, яка дає змогу розглядати конституціоналізм у його динаміці.

Інтегративний, системний та сутнісний методологічні підходи (напрями) дозволили пізнати специфіку сучасного українського конституціоналізму, визначити сутність, зміст та структуру системи сучасного українського конституціоналізму (п.п. 1.3, 2.1, 2.2). При дослідженні генезису науково-практичної парадигми конституціоналізму було використано історико-генетичний метод, який також став основним методом при характеристиці періодизації конституційної реформи (п.п. 1.1, 1.2, 5.1). Логічний метод (його основні прийоми: аналіз, синтез, індукція, дедукція) застосовувався при дослідженні конституційно-правової свободи людини як цінності та мети сучасного українського конституціоналізму (п. 3.1), при дослідженні системи конституційного законодавства – нормативної основи конституціоналізму, зокрема – для видової класифікації законів за їх юридичною силою (п.п. 2.1, 4.1). Методологічні ресурси синергетики було застосовано для пізнання процесів самоврядування та самоорганізації у конституційно-правовій сфері, особливо при розкритті демократичного розвитку місцевого самоврядування (п. 4.2), при дослідженні громадянського суспільства як передумови сучасного українського конституціоналізму (п. 3.2). Аксіологічний метод було використано для проникнення у сутність (природу) таких політико-правових цінностей, як справедливість, рівність, свобода тощо, які мають інструментальне значення для дослідження принципів сучасного українського конституціоналізму (п. 2.2), а також для характеристики його мети – конституційно-правової свободи людини (п. 3.1). Прийоми конкретно-соціологічного методу (аналіз статистичних даних та соціологічних опитувань, узагальнення правових та інших офіційних документів, узагальнення адміністративної та судової практики) стали в нагоді при з'ясуванні стану конституційного законодавства (п.п. 2.1, 3.2, 4.3, 5.2), ефективності функціонування органів публічної влади у напрямку забезпечення та охорони

конституційно-правової свободи людини (п.п. 3.1, 3.2), забезпечення конституційної законності та конституційного правопорядку (4.3, 5.2). Статистичний метод дав змогу дослідити ефективність конституційного законодавства та проблеми його систематизації (п.п. 2.1, 5.2). Порівняльно-правовий метод застосовувався при зіставленні концептуальних підходів щодо визначення конституціоналізму, що існують у зарубіжній та вітчизняній науці (п. 1.2). Формально-юридичний метод дав змогу проаналізувати джерела конституційного права та конституційного законодавства (п.п. 2.1, 4.3), з'ясувати особливості систематизації конституційного законодавства (п. 5.2). За допомогою цього методу було сформульовано новачинні юридичні поняття у контексті теми дослідження. Метод конституційно-наукового прогнозування використовувався як процес наукового передбачення майбутнього розвитку громадянського суспільства та відповідного його конституційно-правового забезпечення як соціально-правових передумов сучасного українського конституціоналізму (п. 3.2),

а також для формулювання науково вивічених тенденцій розвитку системи конституційного законодавства (п. 5.2). Важливе практично-перетворювальне значення мав метод конституційно-правового моделювання, за допомогою якого було розроблено проекти конституційних нормативно-правових актів, спрямованих на забезпечення формування нормативної основи сучасного українського конституціоналізму (додатки А, Б, В, Ж), а також рекомендацій законодавцю щодо напрямів подальшої конституційно-законотворчої діяльності (додаток 3). Крім того, за допомогою цього методу було з'ясовано ефективні схеми організації публічної влади – інституційної складової сучасного українського конституціоналізму (п. 4.2), а також запропоновано систему охорони конституційного правопорядку, який є важливою складовою його змісту (п. 4.3).

Теоретичну основу дослідження становлять праці класиків світової філософської та правової думки, серед яких: Арістотель, Ж. Боден, М. Вебер, Г. Гегель, Т. Гоббс, Г. Гроцій, Г. Еллінек, Ф. Енгельс, Р. Ієрінг, І. Кант, Г. Кельзен, Дж. Локк, Н. Макіавеллі, К. Маркс, Ш-Л. Монтеск'є, Т. Пейн, Г. Ф. Пухта, Ж-Ж. Руссо, Б. Спіноза, А. Токвіль, Г. Ф. Шершеневич та ін; а також, окрім праць названих вітчизняних та зарубіжних учених-правників, праці таких учених як: С. А. Авак'ян, С. С. Алексєєв, Т. Р. С. Аллан, К. В. Арановський, М. В. Баглай, М. О. Баймуратов, Ю. Г. Барабаш, О. В. Батанов, Г. Дж. Берман, Н. О. Богданова, В. І. Борденюк, Л. В. Бориславський, В. М. Горшенев, А. Дайсі, Ю. П. Єрьоменко, Ж-П. Жакке, В. І. Кафарський, Д. А. Керімов, С. В. Ківалов, В. П. Колісник, А. М. Колодій, О. Л. Копиленко, В. Ф. Коток, Н. М. Крестовська, Л. Т. Кривенко, А. Ф. Крижанівський, А. Лейпхарт, О. Е. Лейст, В. О. Лучин, П. М. Любченко, Ж. Мере, Н. О. Міхальова, Л. О. Морозова, П. Є. Недбайло, Ю. М. Оборотов, Ж. Й. Овсепян, В. Ф. Опришко, В. С. Основін, В. Ф. Погорілко, А. В. Портнов, П. М. Рабінович, В. Ф. Сіренко, О. Ф. Скакун, О. В. Скрипнюк, В. Л. Федоренко, Ю. О. Фрицький, Т. Я. Хабрієва, О. О. Халфіна, О. І. Харитонова, В. Є. Чиркін, В. І. Шишкін, Н. Г. Шукліна, Б. С. Ебзєєв, Л. П. Юзьков та ін.

Нормативну та емпіричну основу дослідження становлять історико-правові джерела вітчизняного та зарубіжного права, міжнародні правові документи, чинне законодавство України, акти Конституційного Суду України, практика судів загальної юрисдикції, адміністративна практика, матеріали преси та інтернетресурси, статистичні матеріали.

Наукова новизна одержаних результатів. Дисертація є першим комплексним науковим дослідженням сучасного українського конституціоналізму, в якому обґрунтовано цілісну наукову теорію сучасного конституціоналізму як публічно-правової системи конституційної організації суспільства в умовах сучасної вітчизняної (української) конституційно-правової практики.

У межах системного вирішення означеної наукової проблеми запропоновано такі нові наукові положення, висновки і рекомендації:

уперше:

запропоновано періодизацію генезису науково-практичної парадигми конституціоналізму: 1) становлення (передісторія) конституціоналізму, тобто його витoki, які простежуються з античних часів до періоду пізнього середньовіччя – раннього Нового часу (XVI–XVII ст.ст.); 2) розвиток конституціоналізму (початок власне історії) припадає на період Нового часу (XVII–XIX ст.ст.); 3) системне формування сучасного конституціоналізму починається з періоду Новітнього часу (XX ст.) і триває в сучасності;

обґрунтовано демократично-правову сутність сучасного українського конституціоналізму;

запропоновано дворівневу структуризацію системи конституціоналізму – інституціональний і функціональний рівні;

надано визначення конституціоналізму як публічно-правової системи конституційної організації сучасного суспільства;

розкрито мету сучасного українського конституціоналізму – досягнення (визнання, забезпечення та захист) конституційно-правової свободи людини;

сформульовано поняття конституційно-правової свободи людини як юридичного (конституційно-правового) та фактичного стану людини в суспільстві та державі, за якого людина є фізично, економічно, політично, духовно незалежною (вільною) від будь-яких неправових (неконституційних) обмежень та втручань у всі сфери індивідуальної свободи з боку публічно-владних та інших соціальних суб'єктів;

аргументовано механізм захисту конституційно-правової свободи людини у контексті сучасного українського конституціоналізму, який міститься у двох площинах, а саме: захист від держави (її можливого свавілля) та захист державою;

встановлено основні тенденції розвитку громадянського суспільства та відповідного їх конституційно-правового забезпечення (розвитку законодавства) як соціально-правових передумов сучасного українського конституціоналізму;

з метою введення в законодавство України конституційних законів сформульовано відповідні зміни до Конституції України (у ст.ст. 91, 92, 94, 106, 135, 151) та розроблено проект Закону України «Про конституційні закони України», проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України

щодо здійснення конституційного контролю стосовно проектів конституційних законів України»;

обґрунтовано механізм обмеження публічної влади, що включає соціальні, правові та організаційно-функціональні засоби обмеження державної та публічно-самоврядної влади;

запропоновано функціональний механізм сучасного українського конституціоналізму;

встановлено напрямки (тенденції) удосконалення конституційного законодавства України та його розвитку як відповідної нормативно-правової основи сучасного українського конституціоналізму;

запропоновано створення перспективної програми конституційної законотворчості – «Перспективна програма конституційної законотворчої діяльності Верховної Ради України»;

по-новому:

представлено систему конституціоналізму, що в умовах сучасних українських конституційно-правових реалій наповнюється змістом, який складається із сукупності взаємопов'язаних елементів (Конституції і конституційного законодавства, конституційних правовідносин, конституційної правосвідомості і конституційного правопорядку), які, знаходячись у системі, взаємодіючи один з одним, набувають якісно нових характеристик як елементи змісту конституціоналізму;

надано визначення принципів конституціоналізму;

визначено та розкрито систему принципів сучасного українського конституціоналізму;

запропоновано розширення контрольних повноважень Конституційного Суду України, зокрема, через встановлення обов'язкового попереднього конституційного контролю конституційних законів України, введення яких у законодавчу практику пропонується (запропоновано внесення відповідних змін до Закону України «Про Конституційний Суд України»);

обґрунтовано необхідність конституціоналізації правової системи України, в процесі якої має відбуватися детермінація принципів конституціоналізму у конституційно-правову практику;

запропоновано механізм здійснення систематизації конституційного законодавства як нормативної основи сучасного українського конституціоналізму;

визначено конституційну реформу як політико-правовий процес поетапного удосконалення конституційного законодавства, розвитку конституційних правовідносин та конституційної правосвідомості, створення системи забезпечення (охорони) конституційного правопорядку з метою формування сучасного українського конституціоналізму;

встановлено основні перспективні напрямки здійснення конституційного реформування та конституційно-правового забезпечення політичної реформи в контексті становлення і розвитку сучасного українського конституціоналізму;

удосконалено:

визначення конституційного законодавства України як нормативної основи сучасного українського конституціоналізму;

класифікацію суб'єктів конституційних правовідносин, які становлять суб'єктну основу (вираження) системи конституціоналізму;

структуру конституційної правосвідомості як елемента змісту сучасного українського конституціоналізму у вигляді чотирьох основоположних компонентів (елементів) – конституційно-правової психології, конституційно-правової ідеології, конституційно-правової духовності та конституційно-правового світогляду;

поняття конституційного правопорядку як елемента змісту сучасного українського конституціоналізму;

визначення громадянського суспільства у контексті сучасного українського конституціоналізму;

пропозиції щодо оптимізації та ефективізації здійснення публічної влади на прикладі столиці України – міста Київ з метою формування інституціонально-нормативної системи українського конституціоналізму;

уявлення про систему забезпечення конституційного правопорядку, яка включає: конституційний контроль і нагляд з боку публічно-владних структур та, зокрема, конституційне правосуддя (публічно-інституціональна підсистема забезпечення конституційного правопорядку); громадський контроль (громадська підсистема забезпечення конституційного правопорядку) та конституційну відповідальність (заходи конституційної відповідальності);

набули подальшого розвитку:

методологія дослідження сучасного українського конституціоналізму і, зокрема, положення про системний, інтегративний та сутнісний підходи щодо його дослідження;

концепція верховенства права як принципу сучасного українського конституціоналізму;

визначення конституційної законності як принципу сучасного українського конституціоналізму;

концепція конституційних законів, які входять до системи конституційного законодавства – нормативної основи сучасного українського конституціоналізму;

доктринальні положення щодо системи стримувань та противаг, яка є необхідною у контексті організаційно-функціонального обмеження державної влади в системі сучасного українського конституціоналізму.

Практичне значення одержаних результатів. Запропонована науково-практична парадигма сучасного українського конституціоналізму з відповідним науковим обґрунтуванням напрямків втілення теорії конституціоналізму у вітчизняну політико-правову практику конституційної розбудови (організації) сучасного суспільства та держави є внеском автора у розвиток конституційно-правової науки та практики.

Сформульовані в дисертації висновки, положення та рекомендації можуть бути використані у:

науково-дослідній роботі – для подальшого розроблення теорії конституціоналізму як самостійного перспективного напрямку сучасної науки конституційного права;

правотворчій діяльності – для вдосконалення чинного конституційного законодавства України: внесення змін до Конституції та чинних законів України; прийняття нових нормативно-правових актів, зокрема Закону України «Про конституційні закони України», здійснення систематизації конституційного законодавства;

правозастосовній діяльності – для оптимізації взаємодії органів законодавчої, виконавчої та судової влади, а також модернізації організації публічної влади на місцях та ефективізації діяльності інститутів громадянського суспільства;

навчальному процесі – при підготовці підручників та навчальних посібників із «Конституційного права України», посібників та навчальних програм із спеціальної дисципліни «Сучасний конституціоналізм в Україні», при викладанні навчальної дисципліни з конституційного права України та із зазначеної спецдисципліни;

правовиховній роботі – для підвищення правової культури населення та буденного, професійного і теоретичного рівнів правової культури особистості.

Результати та матеріали дисертаційного дослідження впроваджено у:

нормопроектну діяльність, зокрема при: а) підготовці експертного аналізу проекту Закону України «Про Кабінет Міністрів України» (реєстраційний № 2325 від 13 жовтня 2006 р.); б) підготовці експертного порівняльно-правового аналізу проекту Закону України «Про нормативно-правові акти» (реєстраційний № 1343 від 14 січня 2008 р.) та альтернативного проекту Закону України «Про нормативно-правові акти» (реєстраційний № 1343-1 від 21 січня 2008 р.); в) наданні відгуку щодо Статуту територіальної громади міста Одеси, підготовленого Комісією за розпорядженням Одеського міського голови № 1069 від 05 лютого 2008 р.; г) підготовці висновку щодо проекту Закону України «Про порядок підготовки і затвердження нової редакції Конституції України» (реєстраційний № 5502 від 29 грудня 2009 р.); д) розробці ініційованих дисертантом та наданих до Комітету з правової політики Верховної Ради України проекту Закону України «Про внесення змін до Конституції України щодо конституційних законів України», проекту Закону України «Про конституційні закони України», проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законів України щодо здійснення конституційного контролю стосовно проектів конституційних законів України»;

навчальний процес при: а) викладанні навчального курсу з конституційного права України і при підготовці методичного посібника з навчальної дисципліни «Конституційне право України»; б) викладанні спеціального навчального курсу «Сучасний конституціоналізм в Україні» і при підготовці навчальної програми із зазначеного спеціального курсу.

Особистий внесок здобувача. Положення та висновки, що містяться у дисертації, є результатом самостійного, особистого дослідження автора. У співавторстві опубліковано такі наукові праці: монографію «Современный конституционализм в Украине. Введение в украинское конституционное право», 2006 р. (здобувачем підготовлено глави 1, 3, 4); навчально-наукове видання «Введение в украинское право», 2005 р. (здобувачем підготовлено розділ 3.2); навчально-наукове видання «Введение в украинское право» (2-е изд., перераб. и доп.), 2009 р. (здобувачем підготовлено розділ 3.2); «Юридичну енциклопедію

для юнацтва», 2006 р. (здобувачем підготовлено статті «Державний лад», «Конституційна законність», «Конституційний закон», «Місьцеве самоврядування», «Місьцеве управління»); наукову статтю «Современный конституционализм: теория и перспективы развития» (здобувачу належить аналіз доктринальних положень теорії конституціоналізму).

Апробація результатів дослідження. Основні положення дисертації обговорювалися на: засіданнях кафедри конституційного права Національного університету «Одеська юридична академія»; методологічному семінарі професорсько-викладацького складу Одеської національної юридичної академії «Особливості конституційного розвитку в сучасній Україні» (м. Одеса, 2008 р.). Результати дослідження були оприлюднені у доповідях на міжнародних та Всеукраїнських науково-практичних конференціях, наукових обговореннях, семінарах, засіданнях, круглих столах, звітних конференціях, серед яких: Міжнародна науково-практична конференція «Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція» (м. Одеса, 2000 р.); обговорення проекту «Кодексу законів про місцеве самоврядування в Україні (Муніципального кодексу України)» (м. Одеса, 2001 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Вибори і референдуми в Україні: законодавче забезпечення, проблеми реалізації та шляхи вдосконалення» (м. Київ, 2002 р.); III Міжнародна конференція «Розвиток демократії та демократична освіта в Україні» (м. Львів, 2005 р.); науковий семінар (у режимі наукової конференції) «Моральність та професіоналізм конституційного реформування в Україні (до десятиріччя Конституції України)» (м. Одеса, 2006 р.); II засідання Українсько-Польського клубу конституціоналістів «Сучасний конституціоналізм: досвід нових демократій» (м. Київ, 2006 р.); Міжнародна наукова конференція «Пробелы и дефекты в конституционном праве и пути их устранения» (м. Москва, 2007 р.); науково-практична конференція «Договор в публичном праве» (м. Санкт-Петербург, 2007 р.); науково-практичний семінар «Связь науки конституционного (государственного) права с юридической практикой в истории одесской школы права» (м. Одеса, 2007 р.); круглий стіл «Нова Конституція – Чому? Коли? Як?» (м. Одеса, 2008 р.); Міжнародна конференція «Конституційна реформа та консолідована демократія: роль громадянського суспільства, влади і опозиції» (м. Київ, 2008 р.); Всеукраїнська науково-практична конференція «Проблеми становлення і розвитку конституційної держави в Україні (м. Хмельницький, 2008 р.); Всеукраїнська наукова конференція «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 2008 р.); круглий стіл «Наука конституційного права України: сучасний стан та напрямки розвитку» (м. Харків, 2009 р.); Міжнародна науково-практична конференція «V Прибузькі юридичні читання» (м. Миколаїв, 2009 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні проблеми правової системи України» (АРК м. Алушта, 2009 р.); Міжнародна наукова конференція «Правове життя сучасної України» (м. Одеса, 2009 р.); Міжнародна науково-практична конференція «Публично-правовые аспекты передачи властных полномочий» (м. Санкт-Петербург, 2010 р.); щорічні (з 2001 р. по 2010 р.) звітні конференції професорсько-викладацького і аспірантського складу Одеської національної юридичної академії.

Публікації. Основні положення та результати дисертації опубліковано у 55 працях, серед яких: дві монографії; тридцять статей у наукових фахових виданнях, перелік яких затверджено ВАК України; сімнадцять інших публікацій; два навчально-наукових видання; один навчальний посібник та три навчально-методичних посібники, що додатково відображають результати дослідження.

Структура дисертації. Дисертація складається із вступу, п'яти розділів, що включають дванадцять підрозділів, висновків, додатків і списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації становить 546 сторінок, із них основного тексту – 399 сторінок. Список використаних джерел містить 736 найменувань, які розміщені на 77 сторінках; сім додатків розміщено на 70 сторінках.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено її зв'язок з науковими планами та програмами, поставлено мету та визначено завдання дослідження, його об'єкт, предмет та методи, розкрито наукову новизну та практичне значення одержаних результатів, відзначено особистий внесок здобувача у їх одержанні, наведено дані про апробацію результатів роботи та їх опублікування.

Перший розділ «Гносеологічні витоки і концептуально-методологічна парадигма сучасного українського конституціоналізму» складається з трьох підрозділів, які присвячено дослідженню історичних витоків та поетапного розвитку теорії і практики конституціоналізму, характеристиці сучасного стану наукових досліджень за проблематикою конституціоналізму, а також методології сучасного українського конституціоналізму.

Підрозділ 1.1. «Генезис науково-практичної парадигми конституціоналізму» присвячений науковому аналізу історичних витоків та поступового розвитку теорії і практики конституціоналізму з метою пізнання його сутності та змісту.

У генезисі науково-практичної парадигми конституціоналізму запропоновано виділяти три періоди: становлення (передісторію), розвиток (історію) і системне формування.

У рамках періоду становлення (передісторії) виокремлюються етапи: античність; раннє середньовіччя (IV–X ст.ст.); класичне середньовіччя (друга половина XI – кінець XV ст.); пізнє середньовіччя – ранній Новий час (XVI–XVII ст.ст.). Цей період характеризується таким: формуються перші уявлення щодо правил, принципів та форм організації суспільства, соціально-правового устрою життя людей, їх взаємовідносин із владою, які були оформлені у біблійські істини (заповіді), міфологічні епоси, трактати мудреців та філософів періоду античності, які стали витоками (предтечею) основних принципів конституціоналізму, а саме: ідеї справедливості, свободи, загального добробуту, непорушності закону; формується та досягає свого розквіту афінська демократія, досягнення якої увійшли до інтелектуального багажу конституціоналізму; формується римське право та виникає римська юриспруденція, їх основні принципи та положення належать до витоків правової основи конституціоналізму; розвивається правова культура Візантії (IX–XI ст.ст.), здобутки якої, а саме: посилення ролі законів, що

були запроваджені замість неписаних місцевих звичаїв, встановлення принципів «справедливого» правосуддя та їх гарантій – вплинули на формування концептуальної парадигми конституціоналізму; виникає міське право, з виникненням якого пов'язані формування міської демократії, громадянського суспільства, поява «конституційно-договірного» джерела права – міського статуту, що були витоками місцевого самоврядування як публічної (муніципальної) влади, так і інституту громадянського суспільства, без якого неможливими є реалії конституціоналізму; приймаються перші правові документи (Велика Хартія Вольностей 1215 р. у Великій Британії, Золота булла 1356 р. у Германії, Великий Березневий ордонанс 1357 р. у Франції), що стали правовою предтечею сучасного конституціоналізму; отримують свого розвитку ідеї, концепції та доктрини, що стали теоретико-історичними передумовами формування науково-практичної парадигми конституціоналізму, а саме – ідея підпорядкованості (обмеження) влади держави праву простежується у вченні І. Солберійського, у працях Н. Макіавеллі; концепцію народного суверенітету розробляли М. Падуанський, Ф. Отман, Ж. Боден, Алтюзій; прихильником комунальної демократії, республіканського правління був Л. Аретино Бруні; гуманістичні принципи людяності обстоював Е. Роттердамський.

Розвиток конституціоналізму (початок власне історії) припадає на період Нового часу (XVII–XIX ст.ст.) та характеризується таким: відбуваються революційні зміни феодальної форми правління, подолання абсолютистських режимів республіканськими, аксіоматизуються ідеї свободи і рівності, права людини проголошуються природними і невідчужуваними, що відображується у перших конституційних актах англійської, американської та французької революцій, у цих умовах конституційний лад стає об'єктивною реальністю, з'являються елементні складові сучасного конституціоналізму; з'являються перші конституції в сучасному їх розумінні – як основні закони держави і суспільства; формуються теорії, доктрини та концепції, що стали підґрунтям теорії сучасного конституціоналізму, а саме: теорія природного права (Кант, Гегель, Вольтер, Руссо, Гоббс, Локк, Грацій, Спіноза), концепція природних прав людини та три їх «стрижні» – свобода, рівність, власність, що стали тими основами, на яких будується громадянське суспільство, яке є передумовою сучасного конституціоналізму, теорія поділу влади (Д. Локк, Ш.-Л. Монтеск'є), яка є однією з фундаментальних у концептуальній парадигмі конституціоналізму; розвивається теорія народного суверенітету у працях Ж.-Ж. Руссо; спостерігається розвиток української національної конституційної думки (середина XVIII – початок XX ст.).

Системне формування конституціоналізму починається з Новітнього часу і триває в сучасності.

Підрозділ 1.2. «Формування науково-практичної парадигми українського конституціоналізму в новітній історії та сучасний стан наукових досліджень за проблематикою конституціоналізму» присвячений генезису науково-практичної парадигми українського конституціоналізму в новітній історії, що здійснюється в рамках чотирьох історичних періодів.

На основі дослідження формування парадигми українського конституціоналізму в рамках першого періоду (1917–1921 рр.), коли Україна

вперше в XX ст. намагалася вибороти незалежність, було визначено, що цей період відзначився перш за все створенням та дією Української Центральної Ради, що мало прагматичне значення для формування парадигми конституціоналізму; процесами конституціоналізації, що відбувалися в той час та мали історичне значення для створення моделі українського конституціоналізму, а саме: прийняття таких важливих актів, як Універсали Центральної Ради, Конституція УНР, ряд законів, прийнятих Центральною Радою, тощо.

Другий, радянський період (1921–1991 рр.) формування парадигми конституціоналізму характеризується таким: дією радянських конституцій (Конституції УСРР 1919 р., 1929 р. та Конституції УРСР 1937 р., 1978 р.), які підвели необхідну конституційно-правову базу під ті докорінні зміни, які відбулися в державі та суспільстві після жовтневої революції в Росії, водночас ці Основні Закони зробили певний внесок у формування науково-практичної парадигми конституціоналізму, зокрема, у радянських конституціях було закріплено демократичні принципи, прийоми і методи управління, було закріплено окремі політичні, соціальні, економічні, культурні права громадян тощо; прагненням створення в Україні соціалістичного суспільства, соціалістичного типу держави і права на основі теорії соціалізму, постулати якої суперечать загальним принципам лібералізму, які становлять ідеологічну основу сучасного конституціоналізму, проте практика радянського будівництва мала позитивний досвід (наприклад, становлення і розвиток інституту народної власності, вибірність органів управління, можливість референдумів, формування системи соціального захисту громадян тощо) щодо формування науково-практичної парадигми українського конституціоналізму.

Третій, пострадянський період формування науково-практичної парадигми конституціоналізму починається з моменту проголошення незалежності України, її самостійності. Часові рамки цього періоду – з 1991 р. по 1996 р. (прийняття Конституції України) – співпадають з початком конституційної реформи в Україні.

Четвертий період формування парадигми конституціоналізму – сучасний, він характеризується здійсненням конституційної реформи та конституційно-правовим забезпеченням політичної реформи у напрямі формування сучасного українського конституціоналізму.

Встановлено, що сучасний стан наукових досліджень за проблематикою конституціоналізму характеризується відсутністю комплексного монографічного дослідження сучасного українського конституціоналізму при фрагментарному вивченні окремих інститутів, принципів та складових елементів змісту конституціоналізму (зокрема, конституції, конституційного законодавства, конституційних правовідносин, конституційної правосвідомості, конституційного правопорядку). При цьому з'ясовано, що актуальною науковою проблемою є формулювання правової категорії (дефініції) конституціоналізму.

На підставі аналізу доктринальних досліджень зроблено узагальнення існуючих підходів щодо визначення конституціоналізму. Так, зазначено, що в сучасній зарубіжній юридичній літературі конституціоналізм розглядається традиційно як сукупність принципів, методів, інституційних та правових

механізмів, що використовуються з метою обмеження влади держави як протилежність свавільному правлінню та необмеженій владі.

У сучасній українській юридичній науці склалися три основні підходи до визначення конституціоналізму: політико-ідеологічний, філософсько-історичний та юридичний. На основі здійсненого дослідження констатовано, що для юридичного визначення сучасного конституціоналізму необхідним є пізнання сутності цього феномена.

Підрозділ 1.3. «Методологія сучасного українського конституціоналізму» містить визначення та змістовно-структурну характеристику методології сучасного українського конституціоналізму. Так, запропоновано визначення методології сучасного українського конституціоналізму як вчення про сукупну цілісність (єдність) взаємопов'язаних та взаємообумовлених концептуальних принципів, підходів (напрямів) та методів, які використовуються у процесі дослідницької діяльності щодо пізнання сутності, змісту, принципів, мети та інших інституціональних і функціональних характеристик конституціоналізму в сучасних умовах українських реалій.

Доводиться, що методологія сучасного українського конституціоналізму ґрунтується на основних принципах: антропологізму, пізнаваності, істинності та об'єктивності наукового пізнання конституціоналізму, єдності теорії і практики, детермінізму.

Обґрунтовується чотирирівнева структура методології сучасного українського конституціоналізму: перший рівень – діалектико-філософський; другий рівень – спеціальний; третій рівень – універсальний; четвертий рівень – практично-перетворювальний.

Перший рівень – діалектико-філософський – визначає загальну основу та принципи пізнання сучасного українського конституціоналізму. Філософською світоглядною основою такого пізнання є діалектика.

Другий рівень – спеціальний – включає сутнісний, інтегративний та системний методологічні підходи (напрями) у дослідженні сучасного українського конституціоналізму. Сутнісний методологічний підхід у дослідженні сучасного українського конституціоналізму спрямовано на розкриття його сутності, змісту та принципів. Інтегративний підхід є визначаючим щодо праворозуміння у контексті дослідження конституціоналізму, зокрема обґрунтовується інтегративний підхід до розуміння права. Системний підхід визначається як магістральний при дослідженні сучасного українського конституціоналізму. Він дозволяє розглядати конституціоналізм як систему, що має два рівні: інституціональний і функціональний. Інституціональний рівень (інституціонально-нормативна система конституціоналізму) є зовнішнім вираженням науково-практичної доктрини конституціоналізму і включає нормативну основу та публічно-владні інститути. Функціональний рівень – це функціональний механізм сучасного українського конституціоналізму. При цьому доводиться, що система конституціоналізму є цілеспрямованою, тобто її створення й функціонування зумовлені кінцевою метою – прагненням обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав та інтересів особи для

досягнення (визнання, забезпечення та захисту) конституційно-правової свободи людини.

Третій рівень – універсальний – складається з: 1) загальнонаукових методів – історико-генетичного, логічного, синергетичного, аксіологічного; 2) приватно-наукових методів – соціологічного та статистичного, порівняльно-правового, формально-юридичного (догматичного), прогностичного (конституційно-наукового прогнозування).

Четвертий рівень – практично-перетворювальний – представлений методом моделювання.

Другий розділ «Системно-змістовна характеристика та принципи сучасного українського конституціоналізму» складається з двох підрозділів, які містять доктринальне обґрунтування сутності, змісту та принципів сучасного українського конституціоналізму.

У підрозділі 2.1. «Сутність та змістовна характеристика системи конституціоналізму» сутність конституціоналізму розглядається як об'єктивна, пізнавана його внутрішня константа, квінтесенція його змісту, концентроване вираження його соціальної спрямованості, що опосередковується в його меті.

Обґрунтовується демократично-правова сутність сучасного українського конституціоналізму. При цьому аргументується та визначається, що демократизм як прояв сутності конституціоналізму опосередкований народовладдям при забезпеченні балансу між повагою волі більшості, захистом прав меншості та прав і свобод людини. Виміром демократичності як вираження сутності конституціоналізму є народовладдя, яке спрямоване на забезпечення прав та свобод людини, визнання її цінності та індивідуальної свободи, що є можливим тільки за умови існування поряд із народовладдям влади права. Правова сутність конституціоналізму опосередкована функціонально-інструментальною значущістю та роллю права, яке має інструментальну цінність щодо створення нормативно-правової основи системи конституціоналізму. Крім того, право є тією владою (влада права), що дає змогу обмежувати публічну владу, оскільки безмежна влада може пригнічувати права людини, скасовуючи тим самим гуманістичні основи конституціоналізму.

Встановлено взаємозалежність та взаємообумовленість сутності та системи конституціоналізму, яка, у свою чергу, наповнюється змістом, що складається із сукупності взаємопов'язаних елементів (Конституції і конституційного законодавства, конституційних правовідносин, конституційної правосвідомості та конституційного правопорядку), які, знаходячись у системі, взаємодіючи один з одним для досягнення єдиної мети, набувають якісно нових характеристик як елементи змісту конституціоналізму.

Конституція України є ядром сучасного українського конституціоналізму, що обумовлено її багатофункціональністю у науково-практичній парадигмі конституціоналізму. Ця характеристика Конституції України опосередковується її сутністю та юридичним і соціальним (ліберально-етатистським) змістом.

Доводиться, що разом із Конституцією України нормативною основою системи конституціоналізму та складовою його змісту є конституційне законодавство. Теоретично і практично обґрунтовується доцільність розуміння конституційного законодавства України у вузькому значенні як сукупності

виключно законів, що містять конституційно-правові норми і мають вищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів. Викладено доктринальне обґрунтування системи конституційного законодавства.

Як провідник теорії конституціоналізму в практику конституційної організації сучасного суспільства розглядаються конституційні правовідносини, у динаміці яких реалізуються конституційні норми, втілюються в життя принципи конституціоналізму, функціонують його інститути. При характеристиці конституційних правовідносин як складових змісту сучасного українського конституціоналізму особливої уваги приділено суб'єктам конституційних правовідносин. Це пов'язано з тим, що суб'єкти конституційних правовідносин становлять суб'єктну основу (вираження) системи конституціоналізму. Серед них особливе місце посідають: особа (людина, громадянин), виходячи з людського вимірювання конституціоналізму; народ як владний суверен, джерело влади в демократичній державі, який володіє абсолютною правоздатністю в конституційному праві; колективні суб'єкти, що відіграють важливу роль при формуванні громадянського суспільства і правової держави (юридичні особи публічного права).

Зазначено, що формуванню та функціонуванню системи конституціоналізму сприяє конституційна правосвідомість, що також виконує важливі морально-політичну і духовно-світоглядну функції, беручи участь у відтворенні конституційної реальності через визначення місця і ролі людини в системі конституціоналізму. Обґрунтовується пропозиція у структурі конституційної правосвідомості, як елементі змісту конституціоналізму, виокремлювати чотири основоположних компоненти (елементи): конституційно-правову психологію; конституційно-правову ідеологію; конституційно-правову духовність та конституційно-правовий світогляд.

Будучи складовим елементом змісту конституціоналізму, конституційний правопорядок визначається як якісний стан суспільних відносин, урегульованих конституційно-правовими нормами, який досягається в результаті правомірної поведінки (і діяльності) всіх суб'єктів конституційного права, основними характеристиками якого є: урегульованість суспільних відносин конституційно-правовими нормами; функціонування державних і громадських інститутів у режимі конституційної законності (конституційності); легітимність публічної влади; поєднання (гармонійність) державних, колективних (суспільних) та особистих інтересів.

На основі доктринального обґрунтування сутності та змісту системи конституціоналізму запропоновано його визначення: конституціоналізм – це публічно-правова система конституційної організації сучасного суспільства на основі права, демократії та утвердження конституційно-правової свободи людини, змістом якої (системи) є конституція та конституційне законодавство, конституційні правовідносини, конституційна правосвідомість, конституційний правопорядок та функціонування якої спрямоване на обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав і свобод людини.

У підрозділі 2.2. «Принципи сучасного українського конституціоналізму» доводиться, що система сучасного українського конституціоналізму ґрунтується на взаємопов'язаних між собою принципах: верховенства права; верховенства

Конституції і законів України; пріоритету прав людини перед іншими соціальними цінностями та інтересами; конституційної законності (конституційності); конституційного демократизму.

При цьому принципи конституціоналізму визначено як основоположні ідеї, стійкі керівні витоки, які адекватно відображають юридико-соціальні цінності, сприйняті суспільством на даному етапі його розвитку, відображають сутність сучасного вітчизняного конституціоналізму, служать для створення внутрішньо узгодженої системи конституціоналізму та практичного функціонування з метою обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав та інтересів особи для досягнення конституційно-правової свободи людини.

Констатується важливість принципу пріоритету прав людини перед іншими соціальними цінностями та інтересами та доводиться, що теоретично виправданим та логічно відповідним сутності і змісту Конституції України було би пряме закріплення останнього принципу в її тексті, зокрема, шляхом доповнення ст. 3 новою частиною такого змісту: «права і свободи людини є пріоритетними перед іншими соціальними цінностями та інтересами». Констатується, що подібна вербальна конструкція сприяла б конкретизації положень цієї статті Конституції України, мала би практичну, інструментальну цінність при застосуванні в діяльності органів публічної влади та сприяла б досягненню мети сучасного українського конституціоналізму.

Особливої уваги приділено характеристиці принципу верховенства права. Доводиться, що верховенство права – це такий політико-правовий стан, за якого публічно-владні інститути держави, громадянське суспільство та інші соціальні суб'єкти діють виключно на основі права (в його інтегративному розумінні). Визначено зміст верховенства права як принципу сучасного українського конституціоналізму в якості першооснови його системи, що виявляється у сукупності таких засад, як: наявність раціонально необхідної та достатньої сукупності (ієрархічної системи) нормативно-правових актів, що відповідають засадам справедливості, свободи, рівності, гуманності тощо, виходячи з інтегративного праворозуміння; повне та всебічне регулювання суспільних відносин, що потребують такої регламентації; здійснення (функціонування) публічної влади виключно на основі та в межах права, тобто обмеження публічної влади правом – верховенство правового обмеження публічної влади; визнання багатоаспектної ролі права у громадянському суспільстві, його розвитку як правового суспільства; гарантування, забезпечення та захисту прав і свобод людини у правовому порядку; відповідний стан суспільної свідомості на основі поваги до права як соціальної цінності та засобу захисту правди і справедливості, інтересів усього суспільства та кожної окремої людини.

У контексті доктрини сучасного українського конституціоналізму принцип верховенства Конституції і законів України розглядається, насамперед, як принцип найвищої юридичної сили Основного Закону України, вищої юридичної сили (правових) законів (надалі, розглядаючи цей принцип конституціоналізму, слід розуміти саме верховенство правового закону) у системі нормативно-правових актів України, що забезпечує їхню зверхність у діяльності суб'єктів права. При цьому пропонується та констатується доцільність встановлення ієрархії законів України у відповідних нормативно-

правових актах, зокрема шляхом офіційного введення такого виду законів як конституційні закони України. Визначено, що принцип верховенства Конституції і законів України – це верховенство Конституції в системі законодавства, тобто її найвища юридична сила; ієрархія видів законів (з виокремленням конституційних законів); вища юридична сила законів у системі нормативно-правових актів; конституційно встановлена процедура прийняття і внесення змін до Конституції і законів; нормативно встановлені механізми реалізації і захисту законів; обов'язкова відповідність всіх інших нормативно-правових актів законам, тобто їх підзаконний характер.

Робиться висновок про взаємозалежність, але не тотожність таких принципів сучасного українського конституціоналізму, як принцип верховенства права та принцип верховенства Конституції і законів України, оскільки ці принципи, взяті у їх взаємодії і взаємному доповненні, поєднуючись один з одним і проявляючись один через одного, компенсують змістовно-прикладну невизначеність, яка є властивою кожному з них окремо.

Резюмується, що використання цих принципів спрямоване на встановлення режиму конституційної законності, в якій полягає сенс реалій конституціоналізму. Зазначено, що конституційна законність як принцип конституціоналізму означає: встановлення режиму реальності конституції, яка пронизана ідеями конституціоналізму, тобто це її наявність, правовий характер, пряма дія норм конституції та ефективна її охорона; точне й неухильне здійснення положень конституції та інших конституційно-правових актів всіма суб'єктами, яким їх адресовано; єдину спрямованість (узгодженість на основі конституційних принципів), системність законодавства; реальну дію ієрархії нормативно-правових актів, в системі яких конституція має найвищу юридичну силу.

Встановлено, що зміст конституційного демократизму як принципу сучасного українського конституціоналізму об'єктивується в таких явищах (формах): демократичність Конституції України як акта установчої влади народу; конституційно-демократична форма організації публічної влади, за якої влада належить народу (народовладдя), у поєднанні з правовою системою юридичних обмежень, закріплених у Конституції держави і спрямованих на обмеження публічної влади; конституційно-демократичний державний режим; демократичні способи й методи здійснення публічної влади на основі права і (правового) закону; визнання, забезпечення та захист конституційно-правової свободи людини; прояв конституційно-демократичних витоків у політичній системі та в ідеології держави та суспільства.

Третій розділ «Мета та соціально-правові передумови сучасного українського конституціоналізму» складається із двох підрозділів, в яких визначається та доводиться, що створення та функціонування сучасного українського конституціоналізму зумовлені кінцевою метою – прагненням обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав та інтересів особи для досягнення (визнання, забезпечення та захисту) конституційно-правової свободи людини. Крім того, у розділі наводяться соціально-правові передумови сучасного українського конституціоналізму.

У підрозділі 3.1. «Конституційно-правова свобода як цінність та мета сучасного українського конституціоналізму» аргументується, що свобода людини у суспільстві має безпосередньо відображення у праві, затверджується, втілюється й реалізується через право. Конституційно-правова свобода як прояв демократично-правової сутності конституціоналізму – це свобода в межах, окреслених правом і заснованаю на ньому конституцією держави.

Зазначено, що змістом конституційно-правової свободи людини є індивідуальна свобода як реально існуюча незалежність від неправового втручання держави та інших соціальних суб'єктів до сфери індивідуальної життєдіяльності людини, можливість індивідуального вибору варіанту правової поведінки та його здійснення в особистих чи корпоративних, колективних, інших соціальних інтересах. Для забезпечення матеріального існування людини потрібні фізична та економічна свобода. Нематеріальна (духовна) частина життєдіяльності індивіда залежить від його духовно-культурної та політичної свободи. Доводиться, що забезпечення фізичного, духовного існування та розвитку людини потребує створення умов, насамперед, правового характеру, тобто конституційного закріплення та гарантування відповідних прав, свобод та обов'язків людини і громадянина. Концепція прав і свобод людини у контексті сучасного конституціоналізму повинна ґрунтуватися на оптимальному поєднанні природно-правової та позитивістської теорій прав людини.

Резюмовано, що конституційно-правова свобода людини як цінність та мета сучасного українського конституціоналізму – це юридичний (конституційно-правовий) та фактичний стан людини в суспільстві та державі, за якого людина є фізично, економічно, політично, духовно незалежною (вільною) від будь-яких неправових (неконституційних) обмежень та втручань у всі сфери індивідуальної свободи з боку публічно-владних та інших соціальних суб'єктів.

Увагу приділено захисту конституційно-правової свободи людини, яка у контексті сучасного українського конституціоналізму міститься у двох площинах, а саме: захист від держави (її можливого свавілля) та захист державою.

Стверджено, що захист конституційно-правової свободи людини державою полягає в існуванні юридико-правового механізму захисту прав та свобод людини і громадянина. До складу такого механізму входять нормативні (матеріальні та процесуальні) та інституціональні форми та засоби. Унаслідок аналізу існуючої практики та відповідного законодавства виявлено недоліки нормативної та інституціональної частин механізму захисту прав людини та основні шляхи їх вирішення.

Зазначено, що захист конституційно-правової свободи від свавілля держави полягає, насамперед, у можливості людини особисто, самостійно (без втручання держави) звертатися у міжнародні судові інстанції для захисту своїх прав. Спираючись на концептуальні основи сучасного конституціоналізму, обґрунтовується важливість визнання міжнародної правосуб'єктності індивіда як підґрунтя наявності та реальності існування механізму захисту прав і свобод людини від держави (її неправомірних, свавільних дій, бездіяльності чи втручання до сфери індивідуальної свободи людини тощо).

У підрозділі 3.2. «Соціально-правові передумови сучасного українського конституціоналізму» обґрунтовано, що конституційно-правова свобода

людини є можливою за умови існування громадянського суспільства, яке є соціальною передумовою сучасного українського конституціоналізму.

Визначено, що для реалізації конституційно-правової свободи людини у контексті сучасного українського конституціоналізму необхідним є формування громадянського суспільства у конкретних напрямках його еволюційного розвитку (тенденції розвитку громадянського суспільства), що відображають відповідні сфери прояву індивідуальної свободи людини (фізичної, економічної, духовно-культурної та політичної свобод). Встановлено, що ці тенденції повинні мати нормативне забезпечення (відповідне конституційно-правове забезпечення тенденцій розвитку громадянського суспільства), що належить до правових передумов сучасного українського конституціоналізму.

За результатами аналізу існуючої соціально-правової практики та на основі концептуальних положень щодо громадянського суспільства визначено основні тенденції розвитку громадянського суспільства та відповідного конституційно-правового забезпечення (визначено напрямки розвитку та запропоновано шляхи вдосконалення чинного законодавства) як соціально-правові передумови сучасного українського конституціоналізму, а саме: тенденції економізації та розвитку інституту приватної власності, тенденції підвищення людського виміру та екологізації громадянського суспільства і відповідного їм конституційно-правового регулювання, тенденції посилення соціогуманітарних засад громадянського суспільства та соціалізації конституційно-правового регулювання, що кореспондують фізичній та економічній сферам індивідуальної свободи людини; тенденції гуманізації, політологізації та інформатизації громадянського суспільства та відповідного конституційно-правового регулювання, які кореспондують духовно-культурній та політичній сферам індивідуальної свободи людини.

Четвертий розділ «Інституціонально-нормативна система та функціональний механізм сучасного українського конституціоналізму» складається із трьох підрозділів, в яких розкриваються роль та значення закону в інституціонально-нормативній системі сучасного українського конституціоналізму, надається характеристика публічної влади як інституціональної складової українського конституціоналізму, пропонується його функціональний механізм.

У *підрозділі 4.1. «Закон в інституціонально-нормативній системі сучасного українського конституціоналізму»* доводиться, що необхідним для створення ефективної системи конституційного законодавства як нормативної основи сучасного українського конституціоналізму є введення в законотворчу практику України конституційних законів як конституційно і законодавчо закріпленого самостійного виду законів. Для цього необхідним є внесення відповідних змін до Конституції України, до інших нормативно-правових актів (зокрема, до Закону України «Про Конституційний Суд України», Закону України «Про Регламент Верховної Ради України») та прийняття Закону України «Про конституційні закони України».

За результатами вивчення досвіду зарубіжних країн, спираючись на доктринальні підходи щодо конституційних законів (їх відокремлення від органічних та звичайних законів), визначено, що під конституційними законами, які входять до системи конституційного законодавства – нормативної основи

сучасного українського конституціоналізму, доцільно розуміти закони, що вносять зміни до Конституції України (конституційні закони про внесення змін до Конституції України), та закони, що регулюють найважливіші суспільні відносини, які складаються у процесі здійснення державної і публічно-самоврядної влади, та відносини органів публічної влади з народом, громадянським суспільством, населенням країни, людиною (конституційні закони, що регулюють питання, перелік яких пропонується закріпити в Конституції і спеціальному Законі України). Зокрема, обґрунтовується, що до сфер регулювання конституційними законами України слід віднести: організацію і порядок проведення виборів та референдумів; права і свободи людини і громадянина, основні обов'язки громадянина; громадянство, статус іноземців та осіб без громадянства; права корінних народів і національних меншин; порядок застосування мов; організацію і порядок діяльності Верховної Ради України; організацію і порядок діяльності Кабінету Міністрів України; організацію і порядок діяльності Конституційного Суду України; судоустрій; статус Президента України; територіальний устрій України; затвердження Конституції Автономної Республіки Крим; засади місцевого самоврядування; конституційну відповідальність; засади утворення і діяльності політичних партій; правовий режим власності; опис та порядок використання і захисту державних символів.

У підрозділі 4.2. «Публічна влада – інституціональна складова сучасного українського конституціоналізму» зазначено, що інституціональний рівень системи конституціоналізму, крім його нормативної основи (конституції і конституційного законодавства), включає такі публічно-владні інститути, як інститут державної влади та інститут публічно-самоврядної влади, що в системі сучасного українського конституціоналізму набувають певних ознак та характеристик.

Обґрунтовується, що публічна влада, будучи інституціональною складовою сучасного українського конституціоналізму, повинна відповідати характеристикам, які забезпечують її здійснення у напрямі досягнення мети конституціоналізму, що має таке вираження: по-перше, це обмеження (самообмеження) державної влади, механізм якого включає її соціальне обмеження – громадянським суспільством, правове обмеження – принципом верховенства права та організаційно-функціональне обмеження на основі принципу її поділу на законодавчу, виконавчу та судову владу, а також встановлення меж суверенного впливу державної влади, виходячи з концепту народного суверенітету та конституційно-правової свободи людини; по-друге, функціонування місцевого самоврядування як самостійної, недержавної, місцевої (публічно-самоврядної) влади територіальних громад, яка ставить межі поширенню державної влади на певні сфери життєдіяльності людини і суспільства, а також взаємодія місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з метою здійснення ефективного місцевого управління для утвердження й забезпечення прав і свобод людини; по-третє, обмеження (самообмеження) публічно-самоврядної влади владою права, а також її обмеження дією принципу підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами органів та посадових осіб місцевого самоврядування, що не дозволяє їй виходити за межі інтересів територіальних

громад. Крім того, до організаційно-функціональних способів її обмеження слід віднести субординаційний та реординаційний види взаємодії органів місцевого самоврядування з місцевими органами виконавчої влади.

У підрозділі 4.3. «*Функціональний механізм сучасного українського конституціоналізму*» запропоновано функціональний механізм сучасного українського конституціоналізму, який є проявом динаміки системи конституціоналізму та самостійною системою. З'ясовано, що зовнішнім імпульсом цієї системи є нормативна основа конституціоналізму, тобто конституційне законодавство, що адекватно відображається у конституційній правосвідомості. Кінцевий прояв цієї системи – конституційно-правові відносини, організовані та впорядковані відповідно до потреб конституційного правопорядку як реального стану конституційної дійсності. Усередині системи цього функціонального механізму знаходяться його елементи, які в динаміці становлять структуру механізму. Зокрема, до них належать: процесуальна частина конституційного законодавства; динаміка конституційно-правових відносин; динаміка формування і прояву конституційної правосвідомості; інституційні та процесуальні засоби забезпечення й охорони конституційного правопорядку.

Процесуальна сторона функціонального механізму конституціоналізму представлена такими стадіями: сприйняття суб'єктами конституційних правовідносин нормативно-правової моделі сучасного українського конституціоналізму, ідей та принципів конституціоналізму (стадія «сприйняття»); реалізація суб'єктами конституційних правовідносин цієї моделі у процесі конституційної практики (стадія «реалізації»); забезпечення конституційності діяльності та актів індивідуальних і колективних суб'єктів конституційного права (стадія «забезпечення конституційності»).

Зазначено, що на першій стадії цього механізму відбувається сприйняття, перш за все, принципів та цінностей конституціоналізму як необхідного вектора розвитку конституційної дійсності. Таке сприйняття здійснюється на всіх рівнях конституційної правосвідомості (професійному і непрофесійному), а так само у всіх його формах (індивідуальній та колективній). Ця стадія включає механізм формування конституційної правосвідомості. Стадія «сприйняття» функціонального механізму також характеризується здійсненням законотворчої діяльності, спрямованої на формування конституційного законодавства. Напрямами вдосконалення конституційного законодавства є: повне, а не фрагментарне, процедурно-процесуальне «забезпечення» конституційних положень; демократизація процедур, пов'язаних із забезпеченням реальної участі соціальних суб'єктів у державно-політичному житті; інституціональний розвиток, тобто вдосконалення діяльності органів (структур, уповноважених суб'єктів), які безпосередньо здійснюють відповідні конституційні процедури; здійснення «зворотних» процедур за тими ж (чи близькими до них) правилами, що й процедури, які породжують відповідні стани.

Стадія «реалізації» цього механізму характеризується динамікою конституційних правовідносин, ефективність якої залежить від ефективності конституційного законодавства, зокрема, процесуально-процедурної частини

конституційного законодавства. До стадії «реалізації» механізму конституціоналізму входить конституціоналізація правової системи України, в процесі якої відбувається детермінація принципів конституціоналізму у конституційно-правову практику. Доводиться, що в контексті формування функціонального механізму конституціоналізму доцільним є широкий підхід до цього концепту як процесу інтегративного впливу конституційних норм та принципів конституціоналізму на правову систему, на всі її структурні елементи: систему права, юридичну практику та правову свідомість.

Зазначається, що система засобів забезпечення й охорони конституційного правопорядку належить до такої стадії функціонального механізму конституціоналізму, як «забезпечення конституційності». Визначено, що, крім заходів щодо вдосконалення конституційного законодавства і формування конституційної правосвідомості (її конституціоналізації), ця система включає конституційний контроль і нагляд з боку публічно-владних структур та, зокрема, конституційне правосуддя (публічно-інституціональну підсистему забезпечення конституційного правопорядку); громадський контроль (громадську підсистему забезпечення конституційного правопорядку); конституційну відповідальність (заходи конституційної відповідальності).

П'ятий розділ «Сучасний конституціоналізм та конституційні перетворення в Україні» складається з двох підрозділів, в яких надано характеристику процесам конституційної модернізації та конституційним перетворенням в Україні у контексті становлення та розвитку сучасного українського конституціоналізму.

Підрозділ 5.1. «Конституційна реформа – головний напрям формування сучасного українського конституціоналізму» присвячений конституційній реформі в Україні, яка визначається як політико-правовий процес поетапного удосконалення конституційного законодавства, розвитку конституційних правовідносин та конституційної правосвідомості, створення системи забезпечення (охорони) конституційного правопорядку з метою формування сучасного українського конституціоналізму.

Виходячи із цілеспрямованості конституційної реформи на формування сучасного українського конституціоналізму, обґрунтовується виокремлення двох її періодів (перший період конституційної реформи охоплюється часовими рамками з 1989 р. до 1996 р.; другий – починається із прийняття Конституції України та не є закінченим) і надається їхня характеристика у контексті формування сучасного українського конституціоналізму.

Доведено, що основними напрямками здійснення конституційного реформування у контексті формування сучасного українського конституціоналізму мають бути: 1) удосконалення конституційного ладу у напрямку ефективізації організації та функціонування публічної влади (державної і публічно-самоврядної), з необхідним її обмеженням (самообмеженням), на принципах конституціоналізму, формування громадянського суспільства, забезпечення і захисту прав та інтересів людини; 2) здійснення адміністративно-територіальної та муніципальної реформ, що мають бути спрямовані на децентралізацію публічної влади; 3) удосконалення організації та функціонування публічної влади на місцевому рівні; 4) оптимізація та ефективізація здійснення публічної влади на прикладі столиці

України – міста Київ з метою формування інституціонально-нормативної системи українського конституціоналізму; 5) розширення способів регулювання суспільних відносин у публічно-правовій сфері, зокрема, з використанням для цього договірних основ як умови реалізації демократичних принципів конституціоналізму, як універсального інструменту децентралізованого управління, як форми взаємодії між центральними органами державної влади і місцевими органами публічної влади (державними і публічно-самоврядними), а також як способу узгодження інтересів і цілеспрямованості спільних дій інших суб'єктів конституційних відносин; 6) науково-теоретичне обґрунтування, законодавче закріплення гарантій і відповідних правових механізмів для подальшого поступального розвитку форм локальної демократії в Україні.

У *підрозділі 5.2. «Конституційно-правове забезпечення політичної реформи в умовах становлення та розвитку сучасного українського конституціоналізму»* доведено, що конституційно-правове забезпечення політичної реформи в умовах становлення та розвитку сучасного українського конституціоналізму має відбуватися у напрямках: 1) здійснення модернізації Основного Закону та конституційного законодавства в контексті еволюційного розвитку системи сучасного українського конституціоналізму; 2) усунення існуючих дефектів (зокрема, законодавчих колізій, що існують у Конституції та конституційному законодавстві); 3) усунення прогалин у конституційно-правовому регулюванні, які існують у поточному конституційному законодавстві; зокрема, до основних сфер відносин, де є прогалини, слід віднести формування ефективної моделі взаємодії між Урядом, Президентом і Парламентом, реформи судоустрою, територіального устрою та місцевого самоврядування в Україні; 4) з метою неухильного дотримання принципу верховенства права, забезпечення інших принципів правової держави, а також виходячи із цілеспрямованості конституційної реформи на сучасний український конституціоналізм, одним із принципів якого є принцип конституційної законності, уявляється необхідним законодавче закріплення способу (наприклад, референдного способу) прийняття нового Основного Закону; 5) здійснення систематизації конституційного законодавства, перш за все, у формі інкорпорації, з розміщенням інкорпорованого матеріалу за предметом правового регулювання, тобто за інститутами конституційного законодавства (конституційно-законодавчі інститути), яка має поєднуватися з переробкою чинних конституційно-правових актів, а також з можливою їх частковою кодифікацією і консолідацією; 6) удосконалення конституційного законодавства України та його розвитку як відповідної нормативно-правової основи сучасного українського конституціоналізму в напрямках (тенденції розвитку конституційного законодавства): а) інтенсифікації законотворчого процесу за умови дотримання «якості» законів; б) новелізації законодавства; в) адаптації законодавства до законодавства Європейського Союзу; г) демократизації конституційного законодавства та інтеграції загальнолюдських принципів в національне конституційне законодавство України; д) підвищення людського виміру; е) соціалізації; ж) гуманізації; з) удосконалення законодавства в напрямі відповідного конституційно-правового забезпечення таких тенденцій громадянського суспільства, як екологізація, політологізація, інформатизація,

економізація, розвиток інституту приватної власності; 7) створення перспективної програми конституційної законотворчості – «Перспективної програми конституційної законотворчої діяльності Верховної Ради України».

ВИСНОВКИ

У дослідженні наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми, що виявляється у розробленні науково-практичної парадигми сучасного українського конституціоналізму, тобто: формуванні теорії сучасного українського конституціоналізму, яка втілена в систему наукових понять (дефініцій), що виражають суттєві характеристики та особливості сучасної вітчизняної (української) конституційно-правової дійсності (практики); виробленні концепції розвитку громадянського суспільства як передумови сучасного українського конституціоналізму; створенні науково-практичних рекомендацій з оптимізації законотворчої діяльності, удосконалення чинного законодавства та організації публічної влади з метою становлення, утвердження та розвитку сучасного українського конституціоналізму.

До основних результатів дослідження належать такі висновки.

1. В умовах вітчизняних конституційних реалій та відсутності комплексного наукового вирішення проблематики конституціоналізму актуалізується необхідність: створення науково-практичної парадигми сучасного українського конституціоналізму, адекватної сучасним об'єктивним умовам розвитку України, а також перспективним завданням конституційно-правових і демократичних перетворень соціально-політичних інститутів на основі теоретичних узагальнень, формування новаційних доктринальних положень; надання відповідних науково-практичних рекомендацій щодо удосконалення сучасної конституційно-правової практики.

2. Методологія сучасного українського конституціоналізму, яка ґрунтується на основних принципах – антропологізму, пізнаваності, істинності та об'єктивності наукового пізнання конституціоналізму, єдності теорії і практики, детермінізму, має чотирирівневу структуру: перший рівень – діалектико-філософський; другий рівень – спеціальний; третій рівень – універсальний; четвертий рівень – практично-перетворювальний.

3. У генезисі науково-практичної парадигми конституціоналізму, виходячи з мети та завдань дослідження, а також дотримуючись історичної логіки, доцільно виділити три періоди: 1) становлення (передісторія) конституціоналізму, тобто його витoki, які простежуються з античних часів і до періоду пізнього середньовіччя – раннього Нового часу (XVI–XVII ст.ст.); 2) розвиток конституціоналізму (початок власне історії) припадає на період Нового часу (XVII–XIX ст.ст.); 3) системне формування сучасного конституціоналізму починається з періоду Новітнього часу (XX ст.) і триває в сучасності.

4. Генезис науково-практичної парадигми українського конституціоналізму в новітній історії доцільно розглядати в рамках чотирьох історичних періодів: перший період (1917–1921 рр.), коли Україна вперше в XX ст. намагалася вибороти незалежність; другий період – радянський (1921–1991

пр.), тобто створення в Україні соціалістичного типу держави і права на основі теорії соціалізму; третій період – пострадянський, що починається з моменту проголошення незалежності України, її самостійності (з 1991 р. по 1996 р.); четвертий період – сучасний, він характеризується здійсненням конституційної реформи та конституційно-правовим забезпеченням політичної реформи в Україні у напрямі формування сучасного українського конституціоналізму.

5. Сучасний український конституціоналізм характеризується спадкоємністю ідеалів ліберального конституціоналізму, рецепцією його основних тез, зокрема: обмеження влади держави та максимально можлива в організованому соціумі свобода людини, яка є самоцінною і, як наслідок, має широкий спектр прав і свобод, що гарантуються, забезпечуються й охороняються (захищаються) публічно-владними структурами.

6. Сутність сучасного українського конституціоналізму є демократично-правовою.

7. Сучасний український конституціоналізм є системою, що має два рівні: інституціональний і функціональний. Інституціональний рівень (інституціонально-нормативна система конституціоналізму) є зовнішнім вираженням науково-практичної доктрини конституціоналізму і включає нормативну основу та публічно-владні інститути. Функціональний рівень – це функціональний механізм сучасного українського конституціоналізму.

8. Система конституціоналізму є цілеспрямованою, тобто її створення і функціонування зумовлені кінцевою метою – прагненням обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав та інтересів особи для досягнення (визнання, забезпечення та захисту) конституційно-правової свободи людини.

9. Система конституціоналізму наповнюється змістом, що складається із сукупності взаємопов'язаних елементів (Конституції і конституційного законодавства, конституційних правовідносин, конституційної правосвідомості і конституційного правопорядку). Ці елементи, як елементи змісту конституціоналізму, знаходячись у системі та взаємодіючи один з одним для досягнення єдиної мети, набувають якісно нових характеристик.

10. Конституція є ядром сучасного українського конституціоналізму, що обумовлено її багатofункціональністю у науково-практичній парадигмі конституціоналізму: вона є одночасно й елементом змісту конституціоналізму, і нормативною основою (разом із конституційним законодавством) його системи, що дозволяє характеризувати її як доктринально-правову основу сучасного українського конституціоналізму. Ця характеристика Конституції опосередковується її сутністю та юридичним і соціальним (ліберально-етатистським) змістом.

11. Разом із Конституцією України нормативною основою системи конституціоналізму та складовою його змісту є конституційне законодавство як сукупність виключно законів, що містять конституційно-правові норми і мають вищу юридичну силу щодо всіх інших нормативно-правових актів.

12. Суб'єкти конституційних правовідносин становлять суб'єктну основу (вираження) системи конституціоналізму – це народ, який володіє абсолютною правоздатністю у конституційному праві; нація, корінні народи і національні меншини; фізичні особи (людина, громадянин); юридичні особи публічного

права; депутати представницьких органів державної влади і місцевого самоврядування; посадові особи.

13. Формуванню та функціонуванню системи конституціоналізму сприяє конституційна правосвідомість. Концепт конституційної правосвідомості також виконує важливі морально-політичну і духовно-світоглядну функції, беручи участь у відтворенні конституційної реальності через визначення місця і ролі людини в системі сучасного українського конституціоналізму.

14. Розглядаючи конституційну правосвідомість як елемент змісту сучасного українського конституціоналізму, є обґрунтованим виокремлювати у його структурі чотири основоположних компоненти (елементи): конституційно-правову психологію; конституційно-правову ідеологію; конституційно-правову духовність та конституційно-правовий світогляд.

15. Будучи елементом змісту конституціоналізму, конституційний правопорядок – це якісний стан суспільних відносин, урегульованих конституційно-правовими нормами, який досягається в результаті правомірної поведінки (і діяльності) всіх суб'єктів конституційного права. Основними характеристиками конституційного правопорядку є: урегульованість суспільних відносин конституційно-правовими нормами; функціонування державних і громадських інститутів у режимі конституційної законності (конституційності); легітимність публічної влади; поєднання (гармонійність) державних, колективних (суспільних) і особистих інтересів.

16. Система сучасного українського конституціоналізму ґрунтується на взаємопов'язаних між собою принципах: верховенства права; верховенства Конституції і законів України; пріоритету прав людини перед іншими соціальними цінностями та інтересами; конституційної законності (конституційності); конституційного демократизму.

17. Генезис науково-практичної парадигми конституціоналізму, його демократично-правова сутність, а також змістовна та системно-структурна характеристики дають можливість визначити конституціоналізм як публічно-правову систему конституційної організації сучасного суспільства на основі права, демократії та утвердження конституційно-правової свободи людини, змістом якої (системи) є конституція та конституційне законодавство, конституційні правовідносини, конституційна правосвідомість, конституційний правопорядок та функціонування якої спрямовано на обмеження (самообмеження) публічної влади на користь громадянського суспільства, прав і свобод людини.

18. Конституційно-правова свобода людини як цінність та мета конституціоналізму – це юридичний (конституційно-правовий) та фактичний стан людини в суспільстві та державі, при якому людина є фізично, економічно, політично, духовно незалежною (вільною) від будь-яких неправових (неконституційних) обмежень та втручань у всі сфери індивідуальної свободи з боку публічно-владних та інших соціальних суб'єктів.

19. Захист конституційно-правової свободи людини у контексті сучасного українського конституціоналізму міститься у двох площинах, а саме: захист від держави (її можливого свавілля) та захист державою. Захист конституційно-правової свободи людини державою полягає в існуванні юридико-правового

механізму захисту прав та свобод людини і громадянина. До складу такого механізму входять нормативні (матеріальні та процесуальні) та інституціональні форми та засоби. Захист конституційно-правової свободи від свавілля держави полягає, насамперед, у можливості людини особисто, самостійно (без втручання держави) звертатися у міжнародні судові інстанції для захисту своїх прав.

20. Конституційно-правова свобода людини є можливою за умови існування громадянського суспільства, яке є соціальною передумовою конституціоналізму.

Для реалізації конституційно-правової свободи людини у контексті сучасного українського конституціоналізму необхідним є формування громадянського суспільства у конкретних напрямках його еволюційного розвитку (тенденції розвитку громадянського суспільства), що відображають відповідні сфери прояву індивідуальної свободи людини (фізичної, економічної, духовно-культурної та політичної свобод). Всі ці тенденції повинні мати нормативне забезпечення (відповідне конституційно-правове забезпечення тенденцій розвитку громадянського суспільства), виходячи з характеристики громадянського суспільства як правового суспільства, де принципове значення має право, без регулюючої ролі якого є неможливою конституційно-правова свобода людини, що належить до правових передумов сучасного українського конституціоналізму.

21. Основними тенденціями розвитку громадянського суспільства та відповідного конституційно-правового забезпечення (розвитку законодавства), як соціально-правових передумов сучасного українського конституціоналізму є: тенденції економізації та розвитку інституту приватної власності, тенденції підвищення людського виміру та екологізації громадянського суспільства і відповідного їм конституційно-правового регулювання, тенденції посилення соціогуманітарних засад громадянського суспільства та соціалізації конституційно-правового регулювання, що кореспондують фізичній та економічній сферам індивідуальної свободи людини; тенденції гуманізації, політологізації та інформатизації громадянського суспільства та відповідного конституційно-правового регулювання, які кореспондують духовно-культурній та політичній сферам індивідуальної свободи людини.

22. Необхідним для створення ефективної системи конституційного законодавства як нормативної основи сучасного українського конституціоналізму є введення в законотворчу практику України конституційних законів як конституційно і законодавчо закріпленого самостійного виду законів.

23. З метою введення до законодавства України конституційних законів необхідним є внесення відповідних змін до Конституції України, інших нормативно-правових актів та прийняття спеціального закону «Про конституційні закони України».

24. Інституціональний рівень системи конституціоналізму, крім його нормативної основи (конституції і конституційного законодавства), включає такі публічно-владні інститути, як інститут державної влади та інститут публічно-самоврядної влади, що в сукупності становлять владу публічну, яка має бути

обмеженою (самообмеженою) відповідно до мети та принципів конституціоналізму.

25. Механізм обмеження (самообмеження) публічної влади включає її соціальне обмеження – громадянським суспільством, правове обмеження – принципом верховенства права, та організаційно-функціональне обмеження – організаційно-функціональними засобами.

26. Організаційно-функціональним засобом обмеження державної влади є її поділ на законодавчу, виконавчу та судову, що унеможливує концентрацію державної влади та безконтрольність дії її органів. Цей принцип у контексті конституціоналізму спрямований, перш за все, на обмеження (самообмеження) державної влади шляхом взаємного обмеження її органів один одним, що передбачає створення системи стримувань та противаг. Основними елементами цієї системи є: компетенційні можливості державних органів здійснювати взаємний контроль; контроль за законодавчою владою, що здійснюється народом (наприклад, у процесі виборів та референдумів тощо); визначений Конституцією та законодавством термін повноважень органів державної влади та посадових осіб; взаємозалежність органів державної влади при їх формуванні та при призначенні посадових осіб; наявність конституційно визначених можливостей взаємного притягнення до конституційної відповідальності (право розпуску парламенту, вотум недовіри уряду з боку парламенту, імпічмент главі держави тощо); наявність визначених у Конституції та законодавстві організаційно-правових форм та процесуально-процедурних засобів (механізмів), які були б спрямовані на врегулювання та подолання можливих конфліктів між органами державної влади; взаємодія органів законодавчої, виконавчої та судової влади з метою забезпечення конституційно-правової свободи людини.

Організаційно-функціональним засобом обмеження (самообмеження) державної влади є також встановлення меж суверенного впливу державної влади, виходячи з концепту народного суверенітету та конституційно-правової свободи людини. Обмеження державної влади, зокрема її суверенного впливу, у контексті сучасного конституціоналізму виражається в обмеженні державного суверенітету народним суверенітетом, який, у свою чергу, поєднується (є збалансованим) з національним суверенітетом, та водночас – із принципом визнання самоцінності людини, пріоритетом її прав і свобод перед іншими соціальними цінностями та інтересами.

Організаційно-функціональне обмеження державної влади здійснюється в результаті «визнання і гарантування в Україні місцевого самоврядування» (ст. 7 Конституції України), що ставить межі поширенню державної влади на певні сфери життєдіяльності людини та суспільства.

27. Місцеве самоврядування в контексті науково-практичної парадигми сучасного українського конституціоналізму – це самостійний вид публічної влади, яка має недержавний характер, має відповідні кваліфікаційні характеристики, що відрізняють її від інших видів влади та дозволяють оцінювати місцеве самоврядування як принцип формування та організації місцевої влади на основі демократії, децентрації і децентралізації публічної влади та управління.

28. Публічно-самоврядна влада обмежена владою права. Крім того, до організаційно-функціональних способів її обмеження в інституційній системі конституціоналізму слід віднести субординаційний та реординаційний види взаємодії органів місцевого самоврядування з місцевими органами виконавчої влади. Принцип підзвітності та відповідальності перед територіальними громадами органів та посадових осіб місцевого самоврядування також встановлює обмеження, тобто не дозволяє виходити за межі інтересів територіальних громад.

29. Функціональний механізм сучасного українського конституціоналізму є проявом динаміки системи конституціоналізму і становить самостійну систему. Зовнішнім імпульсом цієї системи є нормативна основа конституціоналізму, тобто конституційне законодавство, що адекватно відображується у конституційній правосвідомості. Кінцевий прояв цієї системи – конституційно-правові відносини, організовані та впорядковані відповідно до потреб конституційного правопорядку як реального стану конституційної дійсності. Усередині системи цього функціонального механізму знаходяться його елементи, які в динаміці становлять структуру механізму, зокрема, до них належать: процесуальна частина конституційного законодавства; динаміка конституційно-правових відносин; динаміка формування і прояву конституційної правосвідомості; інституційні та процесуальні засоби забезпечення й охорони конституційного правопорядку.

30. Створення функціонального механізму сучасного українського конституціоналізму детермінує:

необхідність удосконалення конституційного процесу (процедур), що знаходить прояв у такому: передусім, у повному, а не фрагментарному, процедурно-процесуальному «забезпеченні» конституційних положень; у подальшій демократизації процедур, пов'язаних із забезпеченням реальної участі соціальних суб'єктів у державно-політичному житті; в інституціональному розвитку, тобто у вдосконаленні діяльності органів (структур, уповноважених суб'єктів), які безпосередньо здійснюють відповідні конституційні процедури, зокрема, у забезпеченні компетентності рішень, що приймаються, закріпленні відкритості їх процедурної діяльності, що включає публічність, тощо; у прагненні до того, «щоб «зворотні» процедури здійснювалися за тими ж (або достатньо близькими до них) правилами, що й процедури, які породжують відповідні стани;

необхідність конституціоналізації правової системи України, в процесі якої має відбуватися детермінація принципів конституціоналізму у конституційно-правову практику;

розширення контрольних повноважень Конституційного Суду України, зокрема через встановлення обов'язкового попереднього конституційного контролю конституційних законів України, введення яких у законодавчу практику пропонується (внесення відповідних змін до Конституції України та Закону України «Про Конституційний Суд України»);

удосконалення системи забезпечення конституційного правопорядку, яка включає конституційний контроль і нагляд із боку публічно-владних структур та, зокрема, конституційне правосуддя (публічно-інституціональну підсистему забезпечення конституційного правопорядку); громадський контроль

(громадську підсистему забезпечення конституційного правопорядку) та конституційну відповідальність (заходи конституційної відповідальності).

31. Теоретичне формування і практична реалізація концептуальної моделі сучасного українського конституціоналізму здійснюються в процесі конституційного реформування, основними перспективними напрямками якого мають бути: удосконалення конституційного ладу у напрямку ефективізації організації та функціонування публічної влади, з необхідним її обмеженням (самообмеженням), на принципах конституціоналізму, формування громадянського суспільства, забезпечення і захисту прав та інтересів людини; здійснення адміністративно-територіальної та муніципальної реформ, які мають бути спрямованими на децентралізацію публічної влади; необхідність удосконалення організації та функціонування публічної влади, зокрема на місцевому рівні та в столиці України; розширення способів регулювання суспільних відносин у публічно-правовій сфері, зокрема, використовуючи для цього договірні основи; науково-теоретичне обґрунтування, законодавче закріплення гарантій і відповідних правових механізмів для подальшого поступального розвитку форм локальної демократії в Україні.

32. В умовах еволюційного розвитку системи сучасного українського конституціоналізму актуалізується необхідність конституційно-правового забезпечення політичної реформи, яке має відбуватися у напрямках: здійснення модернізації Основного Закону та конституційного законодавства у контексті еволюційного розвитку системи сучасного українського конституціоналізму; усунення існуючих дефектів (зокрема, законодавчих колізій, що існують у Конституції та конституційному законодавстві); усунення прогалин у конституційно-правовому регулюванні, які існують у поточному конституційному законодавстві; здійснення систематизації конституційного законодавства; удосконалення конституційного законодавства України та його розвитку як відповідної нормативно-правової основи сучасного українського конституціоналізму.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ АВТОРОМ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Індивідуальна монографія

Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм : монографія / Крусян А. Р. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 560 с.

Рецензія:

Федоренко В. Л. Конституціоналізм в Україні: досвід, проблеми, перспективи / В. Л. Федоренко // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 7 (105). – С. 134–139.

Монографія у співавторстві

Крусян А. Р. Современный конституционализм в Украине. Введение в украинское конституционное право : монография / М. Ф. Орзих, А. Р. Крусян. – К. : Алерта, 2006. – 290 с.

Рецензія:

Селіванов В. Монографія з сучасного конституціоналізму в Україні / В. Селіванов // Право України. – 2006. – № 6. – С. 130–132.

Статті у наукових фахових виданнях

1. Крусян А. Р. Конституционное регулирование взаимоотношений местных органов государственной исполнительной власти и органов местного самоуправления / А. Р. Крусян // Юридический вестник. – 1996. – № 4. – С. 58–59.

2. Крусян А. Р. Местное управление и самоуправление: к постановке вопроса о содержании и понятии / А. Р. Крусян // Юридический вестник. – 1998. – № 1. – С. 84–87.

3. Крусян А. Р. Децентрализация и деконцентрация публичной власти: соотношение в теории и законодательстве Украины / А. Р. Крусян // Юридический вестник. – 1999. – № 1. – С. 29–33.

4. Крусян А. Р. Конституционные принципы взаимодействия местных органов исполнительной власти и органов местного самоуправления в Украине / А. Р. Крусян // Актуальні проблеми держави та права : зб. наук. праць. – О., 1999. – Вип. 6. – Ч. I. – С. 157–165.

5. Крусян А. Р. Компетенція органів місцевого управління: поняття та основний зміст / А. Р. Крусян // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра, 2001. – Вип. 12. – С. 105–110.

6. Крусян А. Р. Юридическая деонтология: наука и учебная дисциплина / А. Р. Крусян // Юридический вестник. – 2002. – № 1. – С. 94–96.

7. Крусян А. Р. Территориальная громада и публичная власть в современной Украине / А. Р. Крусян // Юридический вестник. – 2002. – № 3. – С. 96–101.

8. Крусян А. Р. Конституційно-правові принципи і правове забезпечення формування комунальних об'єднань територіальних громад / А. Р. Крусян // Актуальні проблеми держави і права. – О. : Юрид. л-ра, 2003. – Вип. 18. – С. 201–205.

9. Крусян А. Р. Український конституціоналізм: до постановки питання про зміст та поняття / А. Р. Крусян // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра, 2004. – Вип. 22. – С. 191–195.

10. Крусян А. Р. Зміст політико-правової системи конституціоналізму / А. Р. Крусян // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – О. : Юрид. л-ра, 2004. – Т. 3. – С. 127–133.

11. Крусян А. Р. Генезис та основні тенденції розвитку сучасного конституціоналізму / А. Р. Крусян // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – О. : Юрид. л-ра, 2005. – Т. 4. – С. 102–110.

12. Крусян А. Р. Адміністративно-територіальний устрій України як основа системи органів публічної влади / А. Р. Крусян // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць. – О. : Юрид. л-ра, 2005. – Вип. 26. – 2005. – С. 64–69.

13. Крусян А. Р. Конституция и конституционное законодательство как нормативная основа современного украинского конституционализма / А. Р. Крусян // Юридический вестник. – 2005. – № 1. – С. 88–96.

14. Крусян А. Р. Основные научные направления современного конституционализма в связи с общетеоретическими представлениями о праве /

А. Р. Крусян // Юридический вестник. – 2005. – № 4. – С. 117–127.

15. Крусян А. Р. Принципы современного украинского конституционализма / А. Р. Крусян // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – О. : Юрид. л-ра, 2006. – Т. 5. – С. 107–122.

16. Крусян А. Р. Конституційні правовідносини у системі сучасного конституціоналізму в Україні / А. Р. Крусян // Юридический вестник. – 2007. – № 1. – С. 15–21.

17. Крусян А. Р. Нормативно-концептуальная модель организации публичной власти в столице Украины – городе Киеве / А. Р. Крусян // Доктринальное сопровождение юридической практики: история и современный опыт кафедры конституционного права : [сб. науч.-практ. статей / состав., предисл. и общ. ред. М. Ф. Орзих]. – О. : Юрид. л-ра, 2007. – С. 45–57. – (Библиотека журнала «Юридический вестник»).

18. Крусян А. Р. Конституция в системе современного конституционализма: теория и украинские реалии / А. Р. Крусян // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – О. : Юрид. л-ра, 2007. – Т. 6. – С. 104–119.

19. Крусян А. Р. Система конституционного законодательства – нормативная основа современного украинского конституционализма: понятие и свойства / А. Р. Крусян // Юридический вестник. – 2008. – № 1. – С. 4–11.

20. Крусян А. Р. Научно-практическая парадигма закона в системе современного украинского конституционализма / А. Р. Крусян // Наукові праці Одеської національної юридичної академії – О. : Юрид. л-ра, 2008. – Т. 7. – С. 111–121.

21. Крусян А. Р. Функціональний механізм сучасного українського конституціоналізму / А. Р. Крусян // Юридический вестник – 2008. – № 4. – С. 10–16.

22. Крусян А. Р. Науково-практична парадигма сучасного українського конституціоналізму / А. Р. Крусян // Держава та право : зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАНУ, 2008. – Вип. 42. – С. 208–214.

23. Крусян А. Р. Конституційна відповідальність у функціональному механізмі сучасного українського конституціоналізму / А. Р. Крусян // Митна справа. – 2008. – № 6. – С. 73–78.

24. Крусян А. Р. Верховенство права та верховенство прав людини як принципи сучасного українського конституціоналізму / А. Р. Крусян // Науковий вісник Чернівецького університету. Правознавство : [зб. наук. праць]. – Чернівці : Рута, 2007. – Вип. 427. – С. 31–36.

25. Крусян А. Р. Конституційний правопорядок у системі сучасного українського конституціоналізму / А. Р. Крусян // Юридичний вісник. – 2009. – № 1. – С. 16–22.

26. Крусян А. Р. Сучасний конституціоналізм – мета конституційних перетворень в Україні / А. Р. Крусян // Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Право. – Х., 2009. – Вип. 1 (5) ; 2009. – № 841. – С. 40–45.

27. Крусян А. Р. Роль та значення конституційного закону у системі сучасного українського конституціоналізму / А. Р. Крусян // Вісник Львівського університету. Серія юридична. – 2009. – № 48. – С. 88–94.

28. Крусян А. Р. Конституційно-правова свобода людини як мета сучасного конституціоналізму / А. Р. Крусян // Наукові праці Одеської національної юридичної академії. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – Т. 8. – С. 125–136.

29. Крусян А. Р. Публічна влада у системі сучасного українського конституціоналізму / А. Р. Крусян // Бюлетень Міністерства юстиції України. – 2010. – № 3. – С. 52–61.

30. Крусян А. Р. Мета та соціально-правові передумови сучасного українського конституціоналізму / А. Р. Крусян // Право і суспільство. – 2010. – № 4. – С. 43–48.

Інші публікації

1. Крусян А. Р. Характер (виды) взаимодействия субъектов публичной власти на местном уровне в системе современного конституционализма / А. Р. Крусян // Сучасний конституціоналізм та конституційна юстиція : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф., (Одеса, жовтень, 2000 р.) / за ред. С. В. Ківалова, М. П. Орзіх. – О. : Юрид. л-ра, 2001. – С. 178–181.

2. Крусян А. Р. Інформаційно-комунікативні зв'язки в механізмі взаємодії місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування / А. Р. Крусян // Актуальні проблеми держави і права : випуск підготовлено на матеріалах 4-ї (56-ї) звіт. наук. конф. професор.-виклад. складу ОНЮА «Правові проблеми становлення та розвитку сучасної Української держави». – О. : Юрид. л-ра, 2001. – Вип. 11. – С. 181–187.

3. Крусян А. Р. Конституційна законність у системі сучасного конституціоналізму / А. Р. Крусян // Актуальні проблеми держави і права : зб. наук. праць ОНЮА (на матеріалах звіт. наук. конф. професор.-виклад. складу ОНЮА). – О. : Юрид. л-ра, 2005. – Вип. 25. – С. 164–167.

4. Крусян А. Р. Украинский конституционализм как политико-правовая система: проблемы и тенденции развития / М. Ф. Орзих, А. Р. Крусян [Електронний ресурс] // III Міжнародна конференція «Розвиток демократії та демократична освіта в Україні» (Львів, 2005 р.). – Режим доступу : http://www.edportal.org.ua/index.php?option=com_jombib&task=showbib&id=251

5. Крусян А. Р. Конституційна правосвідомість у системі сучасного конституціоналізму в Україні / А. Р. Крусян // Правове життя сучасної України : тези доп. 9-ї звіт. наук. конф. професор.-виклад. і аспірант. складу ОНЮА, 26 квітня 2006 р. – О. : Фенікс, 2006. – С. 66–68.

6. Крусян А. Р. Современный конституционализм: теория и перспективы развития / М. Ф. Орзих, А. Р. Крусян // Современный конституционализм. – 2006. – № 1. – С. 4–15.

7. Крусян А. Р. Державний лад; Конституційна законність; Конституційний закон; Місцеве самоврядування; Місцеве управління / А. Р. Крусян // Юридична енциклопедія для юнацтва : [за ред.

С. В. Ківалова, Ю. М. Обортова]. – О. : Юрид. л-ра, 2006. – С. 93–94, 186, 226–227.

8. Крусян А. Р. Юридичний реалізм та сучасний конституціоналізм / А. Р. Крусян // Правове життя сучасної України : тези доп. 10-ї ювілейної звіт. наук. конф. професор.-виклад. і аспірант. складу ОНЮА, 27–28 квітня 2007 р. – О. : Фенікс, 2007. – С. 79–82.

9. Крусян А. Р. Преодоление пробелов и дефектов в конституционном праве Украины как условие формирования современного украинского конституционализма / А. Р. Крусян // Пробелы и дефекты в конституционном праве и пути их устранения : материалы междунар. науч. конф. – Юридический факультет МГУ им. М. В. Ломоносова (Москва, 28–31 марта 2007 г.) / под ред. проф. С. А. Авакьяна. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 2008. – С. 237–242.

10. Крусян А. Р. Науково-практична парадигма сучасного конституціоналізму та публічно-самоврядна влада в Україні / А. Р. Крусян // Актуальні проблеми конституційного права та державотворення : [зб. наук. праць / за заг. ред. В. М. Олуйка]. – Хмельницький : Вид-во Хмельн. ун-ту управл. та права, 2008. – Ч. 2. – С. 232–236.

11. Крусян А. Р. Вагомий внесок Л. П. Юзькова у розробку науково-практичної парадигми сучасного українського конституціоналізму / А. Р. Крусян // Правове життя сучасної України : тези доповідей Всеукр. наук. конф., 18–19 квітня 2008 р. / від. ред. Ю. М. Оборотов. – О. : Фенікс, 2008. – С. 139–141.

12. Крусян А. Р. Змістовна характеристика сучасного українського конституціоналізму / А. Р. Крусян // Правове життя сучасної України : тези доп. Міжнар. наук. конф. професор.-виклад. і аспірант. складу, 5–6 червня 2009 р. / відп. ред. Ю. М. Оборотов. – О. : Фенікс, 2009. – С. 183–185.

13. Крусян А. Р. Содержание современного украинского конституционализма / А. Р. Крусян // Наука конституційного права України: сучасний стан та напрямки розвитку : матеріали виступів учасн. «круглого столу» / за ред. А. П. Гетьмана. – Х. : Право, 2009. – С. 134–139.

14. Крусян А. Р. Свобода людини у доктрині та практиці сучасного українського конституціоналізму / А. Р. Крусян // Держава і право: de lege praeterita, instante, future : тези Міжнар. наук.-практ. конф., м. Миколаїв, 27–28 листопада 2009 р. / за заг. ред. О. В. Козаченка. – Миколаїв : Іліон, 2009. – С. 112–113.

15. Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм та конституціоналізація правової системи України / А. Р. Крусян // Сучасні проблеми правової системи України : зб. матеріалів Міжнар. наук.-практ. конф., м. Алушта (АРК), 29 жовтня – 1 листопада 2009 р. / редкол.: Ю. С. Шемшученко, Ю. Л. Бошицький, С. В. Бобровник та ін. – К. : Вид-во Європ. ун-ту, 2009. – С. 249–251.

16. Крусян А. Р. Публичный договор в конституционном праве Украины / А. Р. Крусян // Договор в публичном праве : [сб. науч. ст. / под общ. ред. Е. В. Гриценко, Е. Г. Бабелюк]. – Санкт-Петербург : Wolters Kluwer Russia, 2009. – С. 52 – 59.

17. Крусян А. Р. Соціально-правові передумови сучасного українського конституціоналізму / А. Р. Крусян // Правове життя сучасної України : тези доп. Міжнар. наук. конф. проф.-виклад. і аспірант. складу, м. Одеса, 21–22 травня 2010 р. – О. : Фенікс, 2010. – С. 227–228.

Навчально-наукові видання

1. Крусян А. Р. Современный конституционализм в Украине / М. Ф. Орзих, А. Р. Крусян // Введение в украинское право : [учеб.-науч. изд. / под ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова] – О. : Юрид. л-ра, 2005. – С. 173–215.

2. Крусян А. Р. Содержание современного украинского конституционализма / А. Р. Крусян // Введение в украинское право : [2-е изд., перераб. и доп. / под общ. ред. С. В. Кивалова, Ю. Н. Оборотова]. – О. : Юрид. л-ра, 2009. – С. 228–244.

Навчальні та навчально-методичні праці, які додатково відображають результати дисертаційного дослідження

1. Крусян А. Р. Взаимодействие местных органов исполнительной власти и органов местного самоуправления в Украине : учеб. пособ. / А. Р. Крусян. – О. : Юрид. л-ра, 2001. – 164 с.

2. Крусян А. Р. Юридическая деонтология : учебно-метод. пособ. / М.Ф. Орзих, А. Р. Крусян. – [2-е изд., доп.]. – О. : Юрид. л-ра, 2003. – 48 с.

3. Крусян А. Р. Конституционное право Украины : пособие / М. Ф. Орзих, А. Р. Крусян. – [3-е изд., доп.] – О. – Кіровоград : Ю-Информ, 2006. – 212 с.

4. Крусян А. Р. Юридична деонтологія : навч.-метод. посіб. / М. П. Орзих, А. Р. Крусян – [3-е изд., доп.] – О. : Юрид. л-ра, 2007. – 44 с.

АНОТАЦІЯ

Крусян А. Р. Сучасний український конституціоналізм: теорія і практика. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.02 – конституційне право; муніципальне право. – Національний університет «Одеська юридична академія». – Одеса, 2010.

Дисертацію присвячено формуванню теорії сучасного українського конституціоналізму з урахуванням конституційно-правових реалій вітчизняної практики. Досліджено проблеми становлення та розвитку сучасного українського конституціоналізму. З використанням історичного підходу розкрито генезис науково-практичної парадигми конституціоналізму. Обґрунтовано демократично-правову сутність та принципи сучасного українського конституціоналізму.

На основі аналізу конституційного законодавства України, судової та адміністративної практики, науково-теоретичних і прикладних робіт розкрито зміст конституціоналізму (зміст складається з Конституції і конституційного законодавства, конституційних правовідносин, конституційної правосвідомості, конституційного правопорядку) та надано його системно-структурну характеристику. Визначено та досліджено мету та соціально-правові передумови сучасного українського конституціоналізму. Особливої уваги приділено ролі та

значенню Конституції та законів України в інституціонально-нормативній системі сучасного українського конституціоналізму. Запропоновано механізм обмеження (самообмеження) публічної влади в системі сучасного українського конституціоналізму. Визначено основні напрямки конституційного реформування в Україні та, зокрема, конституційно-правового забезпечення політичної реформи в умовах становлення та розвитку сучасного українського конституціоналізму.

Ключові слова: сучасний український конституціоналізм, демократично-правова сутність конституціоналізму, конституція, конституційне законодавство, конституційні правовідносини, конституційна правосвідомість, конституційний правопорядок, конституційно-правова свобода людини, громадянське суспільство, публічна влада.

АННОТАЦІЯ

Крусян А. Р. Современный украинский конституционализм: теория и практика. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени доктора юридических наук по специальности 12.00.02 – конституционное право; муниципальное право. – Национальный университет «Одесская юридическая академия». – Одесса, 2010.

Диссертация посвящена формированию теории современного украинского конституционализма с учетом конституционно-правовых реалий отечественной практики. Исследованы проблемы становления и развития современного украинского конституционализма. С использованием исторического подхода раскрыт генезис научно-практической парадигмы конституционализма.

Обоснована демократично-правова сутність сучасного українського конституціоналізму.

На основі аналізу конституційного законодавства України, судової та адміністративної практики, науково-теоретических і прикладних робіт раскрыто содержание сучасного українського конституціоналізму і дана його системно-структурна характеристика. С використанням системного методологічного підходу конституціоналізм представлений як структурована система, в якій виділено два рівня: інституціональний і функціональний.

Науково обґрунтовано, що система конституціоналізму наповнюється содержанием, которое обусловлено его сущностью и состоит из совокупности взаимосвязанных элементов: Конституции и конституционного законодательства, конституционных правоотношений, конституционного правосознания и конституционного правопорядка. Эти элементы, находясь в системе, взаимодействуют друг с другом и в результате приобретают качественно новые характеристики, свойственные им непосредственно как элементам содержания конституционализма.

Аргументировано, что система сучасного українського конституціоналізму ґрунтується на взаємозв'язаних і взаємообумовлених принципах: верховенства права, верховенства Конституції і законів України; пріоритету прав людини перед іншими соціальними цінностями і інтересами;

конституционной законности (конституционности); конституционного демократизма.

Определены и исследованы социально-правовые предпосылки современного украинского конституционализма.

Обосновано, что формирование и функционирование системы конституционализма обусловлены конечной целью – стремлением ограничения (самоограничения) публичной власти в пользу гражданского общества, прав и свобод личности для достижения (признания, обеспечения и защиты) конституционно-правовой свободы человека. Резюмировано, что конституционно-правовая свобода человека как ценность и цель конституционализма – это юридическое (конституционно-правовое) и фактическое положение человека в обществе и государстве, при котором человек является физически, экономически, политически, духовно независимым (свободным) от каких-либо внеправовых (неконституционных) ограничений и вмешательств во все сферы его индивидуальной свободы со стороны публично-властных и других социальных субъектов.

На основании раскрытия сущности конституционализма, а также изложения его содержательной и системно-структурной характеристик конституционализм определен как публично-правовая система конституционной организации современного общества на основе права, демократии и утверждения конституционно-правовой свободы человека, содержанием которой (этой системы) является конституция и конституционное законодательство, конституционные правоотношения, конституционное правосознание, конституционный правопорядок, функционирование ее направлено на ограничение (самоограничение) публичной власти в интересах гражданского общества, прав и свобод человека.

Особое внимание уделено раскрытию роли и значения Конституции и законов в институционально-нормативной системе современного украинского конституционализма. Предложено ввести в законотворческую практику Украины такой вид законов, как конституционные законы. С этой целью сформулированы соответствующие изменения в Конституцию Украины и действующие нормативно-правовые акты, а также разработан проект Закона Украины «О конституционных законах Украины».

Изложен механизм ограничения (самоограничения) публичной власти в системе современного украинского конституционализма, который включает правовой, социальный и организационно-функциональные способы (механизмы) ограничения государственной и публично-самоуправленческой власти в Украине.

Определены основные направления конституционной реформы в Украине и, в частности, конституционно-правового обеспечения политической реформы в условиях становления и развития современного украинского конституционализма.

Ключевые слова: современный украинский конституционализм, демократично-правовая сущность конституционализма, конституция, конституционное законодательство, конституционные правоотношения, конституционное правосознание, конституционный правопорядок, конституционно-правовая свобода человека, гражданское общество, публичная власть.

SUMMARY

Krusyan A. R. Modern Ukrainian Constitutionalism: Theory and Practice.

– Manuscript.

The thesis for a Doctor of Law Degree in the Specialty 12.00.02 – Constitutional Law; Municipal law. – National University «Odessa Law Academy», Odessa, 2010.

The dissertation is devoted to the formation of modern Ukrainian theory of constitutionalism taking into account constitutional-legal realities of domestic practice. The problems of formation and development of modern Ukrainian constitutionalism are researched in the thesis. The genesis of scientific and practical paradigm of constitutionalism has been revealed by means of historical approach. Democratic-legal essence and principles of modern Ukrainian constitutionalism were grounded by the author.

The substance of constitutionalism (Constitution and constitutional legislation, constitutional legal relations, constitutional legal conscience, constitutional legal order) and its system-structural characteristics have been revealed by the author on the basis of the analysis of the constitutional legislation of Ukraine, judicial and administrative practice, scientific-theoretical and applied works. The goal and social-legal preconditions of modern Ukrainian constitutionalism were determined and researched in the thesis. Special attention is being paid to the research of the role and importance of the Constitution and laws of Ukraine in the institutional-normative system of modern Ukrainian constitutionalism. The mechanism of restrictions (self-restrictions) of the public power in the system of modern Ukrainian constitutionalism is expounded in the thesis. The main directions of constitutional reform in Ukraine and, in particular, constitutional-legal ensuring of the political reform under the circumstances of formation and development of modern Ukrainian constitutionalism were determined in the given research.

Key words: modern Ukrainian constitutionalism, democratic-legal essence of constitutionalism, constitution, constitutional legislation, constitutional legal relations, constitutional legal conscience, constitutional legal order, constitutional legal individual liberty, civil society, public authority.